

Tomasovszky Edit

Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

A XXXI. OTDK Állam- és Jogtudományi Szekciójának helyezett pályamunkája.

A követő jog alapproblémái, szabályozási kérdései¹

I. Bevezetés

Jelen dolgozat témája egy rendkívül érdekes és vitatott jogintézmény, a követő jog (droit de suite). E terület a szerzői jognak igen speciális része, azonban annál nagyobb gazdasági relevanciával bír, jelentős jogi vonatkozásai mellett. A téma Magyarországon egyelőre feldolgozatlan, átfogó munkák nem állnak rendelkezésre, így e dolgozat jelentős mértékben támaszkodik külföldi szakirodalomra, jogszabályokra is.

Mivel nem egy világszerte egységesen alkalmazott jogintézményről van szó, és Európában is sokáig kellett várni az egyes jogrendszerekben való meggyökerezésére, indokoltnak látszik már a szükségességével is foglalkozni. A droit de suite megértéséhez alapvető fontosságú a fejlődéstörténetének áttekintése.

A munka a továbbiakban a követő jog célját és dogmatikai alapjait, a szerzői jog rendszerében elfoglalt helyét vizsgálja, nem kizárólag jogi, hanem a probléma feltárásához szükséges mértékben gazdasági aspektusból is.

A dolgozat jelentős részét képezi a követő jog fogalmi elemeinek meghatározása. Az áttekintés összehasonlító, elemző módszert követ, hiszen a 2001/84/EK Irányelv rendelkezéseiből kiindulva bemutatja a magyar szabályozást, majd kitekintést tesz a francia és a német jog vonatkozó szabályaiba, amikor azokban valamilyen releváns eltérés tapasztalható az irányelvi vagy a magyar szabályozáshoz képest. A francia szabályozás ismertetése magától értődik, hiszen Franciaországból indult útjára maga a jogintézmény. Németország is viszonylag korán, 1965-ben bevezette a droit de suite-et. Így e két ország jogában már kellően megtapadt a követő jog, ez kitűnik a részletes és átgondolt szabályozásból. Valószínű, hogy a 2001-ben elfogadott Irányelv is sokat merített e két állam joganyagából.

A kutatás messzebbre is tekint: az angolszász országoknak a követő joggal kapcsolatos dilemmáit gyűjti össze, az egyes országok által bevezetett, vagy csak elméletben felvetett megoldási javaslatokkal együtt, elemezve, hogy ezen alternatívákból melyik vezetne esetleg Európában is hatékonyabb jogérvényesítéshez.

A jogintézmény természetének feltárásához nélkülözhetetlen a vonatkozó nemzetközi magánjogi kérdések vizsgálata, az alkalmazandó jog kijelölésének problémaköre. Az esetek többségében ez nem egyszerű, tekintve a szabályozási környezet hiányosságait közösségi

¹ Konzulens: Prof. Dr. Csécsy György, tszv. egyetemi tanár

szinten, ennek ellenére kísérletet teszünk a szakirodalomban felmerült megfontolások alapján a művészek szempontjából leginkább helyénvaló kapcsolóelv megkeresésére.

A munka választ keres arra a kérdésre, hogy a követő jog jelenlegi formájában Európában megfelel-e a vele szemben támasztott igényeknek. Az Európai Unióban prioritásként kezelik a fiatal művészek támogatásának ügyét, így azt is vizsgáljuk, hogy milyen hatékonysággal tesz eleget ezen célkitűzésnek a jogi szabályozás. Továbbá az európai tendenciákat, hivatalos álláspontokat figyelembe véve a dolgozat megkísérel javaslatokat adni a jogintézmény szabályozásának fejlesztésére nézve.

II. A követő jog kialakulása, történeti fejlődése

II.1. A „droit de suite” nemzetközi története

A követő jog jellegzetessége, hogy pontosan meghatározható születésének ideje és helye. A francia impresszionista művészek léptek fel először azzal az igénnyel, hogy műveik első eladást követő további eladásaiból részesedést kapjanak. Sok esetben a művészek méltatlanul alacsony áron adták ki kezükből műveiket, hogy maguk számára megélhetést biztosítsanak. A mű értéke azonban később sokszorosára növekedett. A műtárgypiac ezen sajátossága miatt alakult ki a követő jog. Franciaországban 1914-ben iktatták törvénybe, de csak 1920-ban, az I. világháború után léphetett hatályba. Felmerül a kérdés, hogy miért éppen Franciaországban vezették be először a droit de suite intézményét. Valószínűleg azért, mert Franciaországban alakultak meg legkorábban a művészek érdekvédelmi szervezetei, a SPADEM² és az ADAGP,³ melyek hamar megerősödtek, és képessé váltak arra, hogy lobbitevékenységükkel hatást gyakoroljanak a jogalkotásra.⁴ 1921-ben Belgiumban is elérte az ottani érdekvédelmi szervezet (SABAM) a követő jog bevezetését. Németországban – bár később, de – szintén egy érdekvédelmi szervezet (Bild-Kunst) létrejöttéhez köthető a követő jog megjelenése.

1948-ban a Berni Uniók Egyezmény 14bis (1971-től 14ter) cikke emelte nemzetközi szintre a követő jog szabályozását. Az Egyezményben hangsúlyt kapott az eredetiség kritériuma, valamint a követő jog mint szerzői vagyoni jogosítvány elidegeníthetlensége. Ugyanakkor az Egyezmény csupán fakultatív módon vezette be a követő jog szabályait, ezzel valójában kiüresítette a jogintézményt.⁵ A fakultatív jelleg abban áll, hogy a követő jog alkalmazása az államok közötti viszonyossági gyakorlat függvénye, valamint az államok által saját állampolgáraiknak biztosított jogok is alakítják a követő jog tartalmát.

Európa több országa bevezette a követő jogot a szerzői jogába, és az Európai Közösség is foglalkozott a kérdéssel. Az Európai Parlament 1974-ben ajánlást fogadott el a kulturális örökség védelme tárgyában, melynek fontos része volt a szerzői és szomszédos jogokra vonatkozó harmonizációs igény. Az 1976-ra a Bizottság által elkészített munkaanyagban a követő jogot a szomszédos jogok között helyezték el. A jelentés szerint a Közösség területén nagyfokú egyensúlytalanság figyelhető meg, ugyanis egyes tagállamokban nem is szabályozzák ezt az intézményt, míg a többi tagállamban meglehetősen eltérő feltételeket

² Société des Auteurs des Arts Plastiques et Dessins et Modèles

³ Société des Auteurs dans les Arts Graphiques et Plastiques

⁴ Batta János: Eredeti képzőművészeti alkotás felhasználása a tulajdonjog átruházása útján. p.999. In Magyar Jog, 1978/11. sz.

⁵ Kiss Tibor: A követő jog. Egy jogintézmény múltja, jelene és jövője a magyar szerzői jogban. p.53. In Miskolci Jogi Szemle, 2. évf. (2007) 1.sz.

írnak elő. A szabályozás hiánya ahhoz vezet, hogy a jogdíjak megállapítása terén sok a visszaélés, a jogátruházás helyszínékként sokszor ezeket a tagállamokat jelölik meg a felek.⁶

Az irányelv elfogadása ekkor még egyhangú döntést kívánt meg, ám az Egyesült Királyság és a műtárgyiac képviselőinek heves ellenállása akadályt képezett a jogalkotási folyamatban, így ez a tervezet nem vált minden tagállamra és tranzakcióra kötelező jellegű normává. Csak 1991-ben foglalkoztak érdemben újra a kérdéssel; ekkor új irányelvtervezet született. Ebben a követő jogot a szerzői jog szerves részeként határozták meg (a szerzői jogok esetében általánosan elismert védelmi időt alkalmazták a követő jogra), és az egységes szabályozás szükségességét egyrészt azzal indokolták, hogy a BUE rendelkezései túl tág teret hagynak a tagállamok számára; másrészt a piaci verseny fentiekben kifejtett torzulásával magyarázták a harmonizáció igényét.

A létrejött irányelv⁷ (2001. július 19.; 2001. október 13-tól hatályos) területi hatálya nem csupán az EK (EU) tagállamaira terjed ki, hanem az egész EGT területére. Időbeli hatályát illetően rögzíteni kell, hogy a tagállamok az átültetésre 4 évet kaptak (ez meglehetősen hosszú idő az általános gyakorlatot tekintve), tehát a határidő 2006. január 1-je volt. Azon tagállamok, amelyek korábban nem ismerték a követő jogot (Ausztria, Írország, Hollandia, Egyesült Királyság, Ciprus és Málta), lehetőséget kaptak arra, hogy egy 2010. január 1-jével záródó átmeneti időszak alatt csupán élő szerzőik javára alkalmazzák a jogintézményt. A könnyítést kapott tagállamok – amennyiben szükséges a fokozatos alkalmazkodás megvalósításához – kérhetik az átmeneti periódus 2 évvel (tehát 2012. január 1-jéig) való meghosszabbítását. Ez a túlságosan hosszú átmeneti időszak (mely az egyébként is elhúzódó jogalkotási, harmonizációs folyamatot tovább nyújtotta) az Irányelv céljával ellentétesen hat, nem a belső piac egységesítése irányában. Az Irányelv jelentős számú kérdésben igen tág diszkrecionális hatáskört enged a tagállamok számára, pedig épp a teljes harmonizáció lenne kívánatos.

II.2. A követő jog fejlődése Magyarországon

A követő jog magyar jogba való beilleszkedését is érdemes végigkövetni. Magyarország Európa sok államához képest jóval korábban bevezette jogrendszerébe a *droit de suite* jogintézményét. Nem sokkal azután, hogy Franciaország törvénybe iktatta, megjelent Szalai Emil írása,⁸ ő azonban inkább mellőzendőnek ítélte a jogintézményt.

Csak jóval később, az 1978. évi 27. tvr. tett róla először említést jogszabályi szinten, majd bekerült a régi Szjt. (1969. évi III. törvény) X. fejezetébe (46/A.§), mely a képzőművészeti, építészeti, műszaki és iparművészeti alkotásokról, művészi fényképekről szólt. Csak egy mondatban rendelkezett a követő jogról, a részletszabályokat a törvény végrehajtási rendeletében (Vhr.), a 9/1969. (XII.29.) MM rendeletben helyezték el.⁹ Az Alkotmánybíróság 1994. december 31-i hatállyal megsemmisítette a Vhr. 13/A. §-át, azzal az indokolással, hogy a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény alapján a szerzői műhöz fűződő jogok és kötelezettségek tekintetében törvényi szintű szabályozás szükséges, a rendelet szintjén történő szabályozás alkotmányossági szempontból aggályos.¹⁰ Az AB által biztosított határidő azt a célt szolgálta, hogy a jogalkotó ezen belül törvénybe iktathassa a tartalmukban egyébként nem alkotmányos szabályokat.

⁶ Kulcsár Eszter: A követő jog nemzetközi és európai uniós szabályozásának alakulása. In Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 110. évf. 3. szám, 2005. június, <http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200506/01-kulcsar.html> (Letöltve: 2011. október 20.) [s.p.]

⁷ 2001/84/EK irányelv az eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról (a továbbiakban: Irányelv).

⁸ Szalai Emil: A „*droit de suite*”. In Kereskedelmi jog, 1921, 15-18. sz.

⁹ A Vhr.-t a 4/1978. (XII.7.) KM rendelet módosította, kiegészítette.

¹⁰ 14/1994. (III. 10.) ABh.

A követő jogot magyarországi történetének első néhány évtizedében folyamatos módosítás, kiegészítés, pontosítás jellemezte.¹¹ A jelenleg hatályos Szjt. 70.§-a tartalmazza a követő jog szabályait, mely továbbra is a X. fejezetben található: Képzőművészeti, fotóművészeti, építészeti, iparművészeti és ipari tervezőművészeti alkotások, műszaki létesítmények tervei cím alatt. Ez a szabályozás igen részletes, és garanciális szempontból fontos hangsúlyozni, hogy immár törvényi szintre emelte a részletszabályokat is.

A hatályos magyar szabályozás tartalmára e helyütt nem térünk ki részletesen, hanem azt a további fejezetekben tárgyaljuk, a jogintézmény elhelyezésének kérdései, valamint a fogalmi elemek meghatározása körében.

III. A követő jog célja

III.1. Az európai közösségi jogi szabályozás értékelése

A követő jog létrejöttének egyedüli célja a szerzők érdekének védelme volt. Mára azonban európai szinten kettős cél áll a jogintézmény előtt. Egyrészt továbbra is cél a szerzők gazdasági érdekeinek védelme, de ez összekapcsolódik a verseny torzulásának, eltolódásának megszüntetésére való törekvéssel. A célok elérésének eszközeként a 2001/84/EK irányelv azt tartalmazza, hogy a lehető legteljesebb mértékben össze kell hangolni a tagállamok követő jogra vonatkozó rendelkezéseit, mert ennek a területnek a szabályozása nagy hatással van a versenyképességre a belső piac tekintetében.¹²

Az EU igen nagy mozgásteret hagyott a tagállamok számára, pedig – mint az már fentebb is kifejtésre került –, teljes harmonizációra lett volna szükség, hogy elérjék a kívánt hatást. Azonban az EuB gyakorlatából¹³ és a 2011-ben készült Jelentésből is az válik nyilvánvalóvá, hogy a piaci versenyt nem érintő kérdésekben nem szükséges egységes szabályozást alkotni, a részletszabályok esetében sokszor hallgat az Irányelv, más rendelkezések esetében pedig nem teszi kötelezővé a harmonizációt. Ez több területen problémákat vet fel: pl. a kollíziós szabályokat illetően, a közös jogkezelés kötelező voltát tekintve vagy éppen a Közösségen kívüli személyekkel szemben alkalmazandó szabályok körében. Az Irányelv e jellege veszélyezteti a kitűzött célok megvalósulását, és az egész harmonizációs törekvés legitimitását megkérdőjelezi, nem beszélve arról, hogy lehetnek olyanok, akik a szabályozatlanságot ki akarják használni a díjfizetés elkerülésére, és az is előfordulhat, hogy az értékes alkotásokat kiviszik, vagy távol tartják Európától a kedvezőtlen szabályozási környezet következményeként.¹⁴

Az Irányelv jelentéskészítési kötelezettséget fogalmazott meg, amelynek 2011-ben eleget tett a Bizottság.¹⁵ A vizsgált adatok időintervalluma: 2005-2010. A főbb kérdések a következők voltak:

1. Észlelhető-e a belső piacon eltolódás azon tagállamok kereskedelme esetében, amelyek újonnan vezették be a követő jogot?
2. A 2012-ig kedvezményezett helyzetben lévő tagállamoknak származott-e előnyük a kivételezett helyzetből?

¹¹ Kiss Tibor: i.m. p.48.

¹² A Bizottság jelentése a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek és a Gazdasági és Szociális Bizottságnak. Jelentés a követő jogról szóló irányelv (2001/84/EK) végrehajtásáról és hatásairól. COM(2011) 878.

¹³ Ld. pl. C-518/08. sz. Dalí ügy [EBHT 2010., I-03091.o.].

¹⁴ Erauw, Johan: Conflict of Laws with Folgerecht ('Droit de Suite') on the Sale of Works of Art in and out of Europe – After the EC Directive No. 2001/84. p.794. In: Convergence and divergence in private international law: liber amicorum Kurt Siehr. Eleven International Publishing, The Hague.

¹⁵ Jelentés 2011.

Az első kérdés vonatkozásában a vizsgálat eredményei az árverések értékét és méreteit figyelembe véve arra a következtetésre jutottak, hogy nincs olyan adat, ami eltolódásra utalna azon tagállamok esetében, amelyek 2006-ban vezették be jogrendszerükbe a követő jogot. Sőt, az a tendencia rajzolódott ki (bár nem egyöntetűen¹⁶), hogy a követő jogot újonnan bevezető tagállamok növelték részesedésüket az Egyesült Királyság kárára (amely korábban vezető helyen állt Európa műkincspiacán!). Az Egyesült Királyság részesedése 2008-2010 között számottevően csökkent (az elhunyt művészek művei körében, hiszen az élő művészek tekintetében 2012-ig élvezte az átmeneti időszakkal járó kedvezményeket).

A második kérdés tekintetében sem ad meggyőző választ a Jelentés, hiszen pl. az Egyesült Királyság részesedése a fentebb kifejtettek szerint csökkent, ahelyett, hogy a kedvezmény következtében növelte volna piacát.

A Jelentésből egyébként az a konklúzió vonható le, hogy a nem teljes harmonizáció hiánya mellett sok más tényező is szerepet játszik az egyes országok műkincspiacának alakulásában. Tehát nem világos, hogy a meglévő szabályozás mennyiben jelent megoldást, de összességében az tűnik ki a Jelentésből, hogy az Európai Unió részesedése csökkenően van, szemben pl. Kínával, ahol jelentős mértékű növekedés figyelhető meg. Tehát a követő jog ma még nem képes elérni a kitűzött célokat. Figyelembe kell azonban azt is vennünk a Jelentés elemzése kapcsán, hogy 2011-ben, annak elkészültekor még nem alkalmazta valamennyi tagállam teljes körűen a követő jogra vonatkozó szabályokat; ahhoz, hogy a belső piac egységesüljön, és a tagállami gyakorlat kifejlődjön e téren, még sok évre van szükség.

III.2. Gazdasági-pénzügyi szempontok

A követő jog gazdasági vonatkozásait érintve csak egy leegyszerűsített vázlatot adhatunk jelen munka keretei között,¹⁷ hiszen a dolgozat célja a jogi aspektusok vizsgálata; a gazdasági szempontok körében csupán problémafelvetéssel és átfogó válaszokkal kívánunk élni, melyek a jogi szempontok jobb megértéséhez járulhatnak hozzá.

Kiindulópontként röviden rátekintünk kétféle országra: az egyik alkalmazza a követő jogot, a másik nem. A vizsgálat első szempontja a művészre gyakorolt ösztönző hatások tanulmányozása. Az áttekintés talán rávilágít arra, hogy melyik megoldás hatékonyabb.

A követő jogot nem ismerő országban a művész alkotókedve a következőképpen alakulhat: a fiatal művész nem vár nagy profitot a munkái után, nem is gondolhat arra, hogy ő is részesüljön az alkotása értéknövekedéséből. Őt az motiválja, hogy ha még több alkotást készít, akkor egyszer híres lehet, és akkor már eleve többet kap az újabb művekért. Az ismertebb művészt is további alkotásra ösztönzi a követő jog hiánya, hiszen a már elért hírnévből akkor juthat anyagi haszonhoz, ha újabb műveket ad el. Tehát ilyen megközelítésből a művész számára ösztönző lehet, ha nem tarthat igényt követő jogi díjra. Kevésbé ösztönző azonban a művészek számára, hogy a haszon teljes egésze a mű mindenkorai tulajdonosánál realizálódik. Ennek elkerülésére azonban egyetlen megoldás van: a profit internalizálása, ami a követő jog révén valósulhat meg.

A követő jogot alkalmazó országban a művész nyilvánvaló előnye, hogy részesülhet alkotásai sikeréből. A műkereskedő azonban az első vételár megállapításakor nemcsak a további eladás kockázatával számol, hanem a jogdíj mértékével is, ezáltal a kezdőár mindenképpen alacsonyabb lesz. Ez a tényező kedvezőtlenül érinti ugyan a művészt az első eladáskor, de az alkotókedvét nem befolyásolja negatívan, hiszen amennyiben fiatal

¹⁶ Ugyanis a korábban a követő jogot alkalmazó tagállamok közül pl. Németország piaci részesedése visszaesett, míg Franciaországé nőtt. – Jelentés p.7.

¹⁷ Supper, Martina: An Analysis of droit de suite from a Law & Economics Perspective. Master Thesis, Vienna, 2000. alapján.

művésztől van szó, még sok lehetőség áll előtte, és az is hajtja, hogy a piacon maradjon. Idősebb művész esetében is motiváló lehet, hogy ha újra alkot, akkor a hírneve miatt a további munkáit nagyobb áron tudja majd eladni, és a régebbi műveiért járó követő jogdíj mértéke is emelkedik. Itt is megemlíthető továbbá a külső haszon, ami a műtulajdonos oldalán jelentkezik, és ugyanolyan hatást fejt ki a művész alkotókedvére, mint a követő jogot nem ismerő országokban.

Az összehasonlítás eredményeképpen az a következtetés vonható le, hogy a követő jog hosszú távon nézve mindenképpen pozitív hatással van a művész alkotókedvére, azonban ennek a szempontnak a vizsgálata önmagában nem erősíti meg kellőképpen a követő jog szükségességét.

Érdemes további kutatást végezni az ügylettel járó költségek terén is. A követő jogot nem alkalmazó államban költségek a következő körben merülhetnek fel: a műkereskedők oldalán, amikor ígéretes fiatal tehetségek után kutatnak; a fiatal művészek részéről, amikor megfelelő kereskedőt keresnek. Amennyiben a felek már rögzülnek, az alku, a szerződés megkötése és esetlegesen annak érvényesítése terén adódik további költség. Ezen ügyviteli költségek azonban nem azonosan érintik azokat, akik kis- és középvállalkozás keretében foglalkoznak műkereskedelmi tevékenységgel és a nagyobb vállalatokat, ugyanis a kkv-k mennyiségben nagyobb, de értékben alacsonyabb piaci részesedéssel rendelkeznek.¹⁸ További probléma, hogy a nyilvántartás körében nincs biztosítva a határon átnyúló hozzáférés, nincsenek összehangolva az egyes tagállami információs rendszerek, és az ügyvitel minősége egyébként is eltérő tagállamonként.¹⁹

Azokban az országokban, ahol alkalmazzák a követő jogot, az előző költségek szintén felmerülnek, azokon kívül azonban számítani kell a követő jog érvényesítésével kapcsolatos további költségekre is. Elsősorban az információszerzés körében (az ezzel foglalkozó fejezetben erről részletesen lesz szó) merül fel költség, mely adminisztrációs költségként jelenik meg – bár ez nem kizárólag a követő joghoz kapcsolódik, mivel az adózás szempontjából is szükség van az információk tárolására. A bizonyítás körében is jelentkeznek bizonyos költségek.²⁰ Továbbá nem csupán a megkötött szerződést kell kikényszeríteni, hanem a jogdíjat is, amire azonban a kevésbé sikeres művészeknek csekély esélyük van, és komoly költségekkel is jár. Az Irányelv nem ír elő a tagállamok számára kötelező közös jogkezelést a követő jog tekintetében, azonban ez a forma kínálná a leghatékonyabb módot a nyomkövethetőségre és az érvényesítésre, azonban természetesen egy ilyen rendszer felállítása és működtetése is költségeket vonna maga után.

Mindent összevetve a költségek tekintetében, elmondható, hogy a követő jogot nem alkalmazó államok esetében kedvezőbb a helyzet a művészekre nézve, mert a költségek nem jelentősek. Ez komoly érv a követő jog bevezetése ellen!

Az eladással járó kockázatok szempontjából a követő jogot nem alkalmazó országokban a rizikó egészét a kereskedő viseli, hiszen a művész nem is érdekelt a további eladásokban. A követő jogot ismerő államokban azonban a kockázat megoszlik a kereskedő és a művész között, hiszen amennyiben nem, vagy kedvezőtlen áron tudja a műkereskedő továbbadni az alkotást, a művészt a követő jogdíjon keresztül érinti ez, és egyben rontja a követő joggal szemben támasztott hatékonysági elvárások eredményét.

A gazdasági szempontú elemzésnek nem elegendő a művészi alkotókedvre, a kockázatokra vagy éppen a költségekre kitérnie, hiszen az, hogy egy esetlegesen kötelezően bevezetendő követő jog esetén kik lennének annak nyertesei és vesztesei, több más tényezőtől

¹⁸ Jelentés p.9.

¹⁹ Jelentés p.10.

²⁰ Ez összefügg az információszerzés problematikájával, hiszen adódhatnak helyzetek, amikor vitássá válik az információszerzésre való jogosultság, az információ kiadhatósága.

is függ. Akik a kötelező követő jog mellett foglalnak állást, azok szerint a fiatal művészek számára előnyös a jogintézmény, mert ők a szerződéskötés és annak érvényesítése során nincsenek megfelelő alkupozícióban. A fentebb sorra vett szempontokon túl fontos említést tenni az információs aszimmetria problémájáról is. Nyilvánvaló, hogy a műkereskedők otthonosabban mozognak a műpiacon, mint a művészek (különösen a fiatal művészek), könnyebben átlátják a piac tendenciáit, és azokat nagyobb hatékonysággal tudják a saját hasznukra fordítani. A követő jog támogatói azt hangsúlyozzák, hogy a jogintézmény nélkül a művészek nem eléggé motiváltak, ha nem látnak lehetőséget az alkotásaikban. Az információs aszimmetria, mint piaci kudarc kiküszöbölésére a követő jog hívei szerint csak a kötelezően bevezetendő követő jog nyújt lehetőséget (ez az állami intervenció megnyilvánulása).

Az ellenzők szerint viszont a követő jog nem éri el célját: éppen a fiatal művészek nem képesek érvényt szerezni joguknak, így a jogintézmény szociális és gazdasági célkitűzése nem valósulhat meg. Az ellenzők arra is hivatkoznak, hogy nem áll fenn nagymértékű információs aszimmetria a műpiacon, mert még a hozzáértő műkereskedők sem tudhatják előre azt, hogy egy-egy újonnan felfedezett fiatal művész később mennyire lesz sikeres. Tehát ez sem indokolja szerintük a követő jog alkalmazásának szükségességét.

Martina Supper arra a következtetésre jut, hogy nem térül meg a befektetett pénz, mivel a követő jog rendszere nem elég hatékony²¹ (írta ezt 2000-ben, az Irányelv hatályba lépése előtt, de sajnos a követő jog mai állapota sem túl biztató).

III.3. Igazságossági és méltányossági érvek

A fejezetcímbe megjelölt szempontok a jogi szempontok két csoportját képezik.²² Az igazságossági érvek tartalma a franciák által felállított elsődleges és másodlagos piac elmélete. Eszerint az elsődleges piac az, amely a művész és az első vevő között állapítható meg. Ekkor még nagy a vevő részéről a kockázat, különösen egy fiatal művész esetében. A másodlagos piacot a műalkotás további eladásai képezik. Ekkorra a kockázat mérséklődik, hiszen az alkotás már hírnevet szerzett, a vevők érdeke itt már a minél nagyobb profit elérése a későbbi átruházások alkalmával. Az igazságosság követelménye indokolja e második esetben a követő jog intézményének alkalmazását, hiszen ez az egyetlen módja a művészek a mű értékében való részesítésének.

A méltányosság követelménye azt kívánja meg, hogy a képzőművészek, akik hátrányos helyzetben vannak más művészekkel szemben, méltányos részesedést szerezzenek művük értéknövekedéséből. Más művészeti ágakban ugyanis a szerzőnél marad az engedélyezés joga, tehát ezek a művészek garanciális helyzetben vannak a képzőművészekhez képest: a művük felhasználásából rendszeres, stabil jövedelemre tesznek szert. Ezen érvekhez kapcsolható megerősítésként az is, hogy a képzőművészeti alkotások elég gyakran cserélnek gazdát ahhoz, hogy a művészek még életükben jövedelemhez jussanak belőlük.

IV. A követő jog dogmatikai alapkérdései

IV.1. A követő jog szükségességére vonatkozó elméletek

Mindenekelőtt arra a kérdésre kell választ kapnunk, hogy mi hívta életre a droit de suite intézményét, mely a szerzői jogtól bizonyos mértékig idegen, így létjogosultságát egész

²¹ Supper, Martina: i.m. pp.37-38.

²² Supper, Martina: i.m. pp.8-9.

története alatt vitatták. Ma is bőven akad olyan álláspont, mely szerint inkább hátrányai vannak, mintsem a kívánt célokat szolgálná ez a jogintézmény.

Három kiemelkedő elméletet vizsgálunk meg a következőkben, melyek igazolni igyekeznek a követő jog létjogosultságát.²³ A további fejezetekben kerül sor annak körülményére, hogy valóban lehet-e helye a követő jognak napjaink szerzői jogában.

Az első megközelítés szociális, illetőleg méltányossági alapokon nyugszik. A *droit de suite* kialakulását ugyanis a művészek azon igényéhez kötik, mely szerint a már eladott mű későbbi értéknövekedéséből (jogos) hasznot remélnek, ennek az igénynek tehát egyensúlyhelyreállító szerepe lenne ily módon.

Egy másik elmélet a piaci kudarcok modelljén alapul, hiszen a mű első eladásakor nem határozható meg a valódi érték, az a további eladásokkal, a mű nyilvánosságához való jutásával egyre növekszik. A követő jog ennek tükrében egy korrekció lenne a művész javára.

Egy harmadik elképzelés abból indul ki, hogy a képzőművészek az írókkal, zeneszerzőkkel szemben hátrányos helyzetben vannak, hiszen utóbbiak a művük többszörözéséből várnak profitot, míg a képzőművész alkotásának értéke éppen annak eredetisége. Ezt kompenzálná az „egyenlő elbánás elve”.

IV.2. A követő jog dogmatikai megalapozása, elhelyezése a jogrendszerben

A követő jog jogi természete igen nehezen fogható meg. Sokan tettek kísérletet a meghatározására, elméleti és gyakorlati (bírószági döntések) szinten egyaránt. Felmerül a kérdés, hogy a *droit de suite*-nek van-e helye a szerzői jogban.

A modern felfogás szerint a *droit de suite* a szerzői jog része. Ezt támasztja alá, hogy az európai országok a szerzői joggal foglalkozó törvényükben szabályozzák a jogintézményt. Mégis a szerzői jogtól bizonyos fokig idegen jogintézményről van szó. Phillips J. Firth szerint a követő jog jelentősen elkülönül a morális szerzői jogoktól, melyek elsősorban a művész integritását és hírnevét védik, ugyanis a *droit de suite* esetében tisztán az anyagi érdekeket tartja szem előtt a jogalkotó.²⁴

Nem egységes a szakirodalom és a joggyakorlat abban a kérdésben, hogy valóban a szerzői jog részének tekinthető-e a követő jog. A német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság ugyanis a *Beuys*-ügy kapcsán azt mondta ki, hogy bár a szerzői jogban gyökerező jogról van szó, a követő jog mégis egy *sui generis* jogosultság.²⁵

Létezik olyan álláspont is, mely szerint a szerződési jog segítségével hívásával határozható meg legközelebről a követő jog természete: a művész érdeme a mű értékének növekedése, neki ezért a „szolgáltatásért” ellenszolgáltatás jár; ebből alakult ki az igazságtalan gazdagodás elmélete, mely alapján a mű tulajdonosának méltánytalan gazdagodását ellensúlyozná a szerzőnek biztosított részesedés.²⁶

Egy másik elmélet a megváltozott körülményeken alapul, hiszen az első eladáskor a szerző nem kaphat megfelelő árat a művéért, így indokolt a kompenzáció. Ezen elmélet kritikusai közül többen felvetették a kérdést, hogy milyen joggal élhet a szerző azokban a jogviszonyokban, amelyekben ő maga félként nem vesz részt. Wauvermans, az elmélet egyik képviselője az „állandó szövetség” teóriájával operálva azt állítja, hogy a mű szerzőjének minden egyes későbbi tulajdonossal szövetsége alakul ki, a tulajdonátruházó szerződés révén. Ez a magyarázat azonban hiányos a tekintetben, hogy miként száll át a jogdíjfizetés kötelezettsége az újraeladások alkalmával.²⁷

²³ Kulcsár Eszter: i.m. [s.p.]

²⁴ Supper, Martina: i.m. p.8.

²⁵ BGH Urt. v. 16. Juni 1994 – I ZR 24/92.

²⁶ Kulcsár Eszter: i.m. [s.p.]

²⁷ Kulcsár Eszter: i.m. [s.p.]

Batta János tanulmánya azt elemzi, hogy a szerzői jogban egyáltalán lehet-e helye a követő jognak.²⁸ Kutatásában arra jut, hogy az újraeladás egy speciális felhasználási mód – mégpedig a terjesztés egyik esete –, tehát a többi felhasználáshoz hasonlóan díjfizetési kötelezettséget von maga után. Arra is hivatkozik továbbá, hogy míg egyes szerzők szerint a követő jog alapjául szolgáló újraeladás nem csupán speciális felhasználási mód, hanem speciális szerzői jogosultság, az ő álláspontja az, hogy minden felhasználási módhoz azonos szerzői jog fűződik, tehát ez nem változik felhasználási módonként.

Azzal is foglalkozik Batta, hogy konkrétan a magyar szerzői jogban van-e helye a követő jognak, és arra a következtetésre jut, hogy a magyar szerzői joggal összeegyeztethető az intézmény, hiszen egyrészt az újraeladás jogviszonyt teremt a szerzővel is, másrészt, mint bármely más felhasználási módhoz, az újraeladáshoz is a szerző engedélyére lenne szükség,²⁹ és a szerzőt díjazás illeti meg (ez a követő jog lényege).³⁰

A magyar szerzői jog rendszerével tehát kompatibilis a követő jog intézménye. Az 1969-es Sztj.-be mégsem került be, mely ténynek inkább gyakorlati alapja volt, mintsem dogmatikai: a Bizományi Áruház forgalma az eredeti képzőművészeti alkotások terén igen csekély volt akkoriban, ezért nem lett volna indokolt a követő jog alkalmazása. Csak később került törvényi szinten szabályozásra a követő jog.

Jelenlegi törvényünk részletes szabályokat tartalmaz a követő joggal kapcsolatban. Érdemes megvizsgálni a jogintézménynek a törvénybe történt beillesztését: bár dogmatikai szempontból releváns a terjesztési joggal kimutatható kapcsolat, a törvényben mégsem a minden műtípusra vonatkozó szabályok között, hanem az egyes műfajokra vonatkozó speciális szabályok körében került elhelyezésre. A terjesztéssel való kapcsolatot bizonyítja az Sztj. 23.§ (2) bekezdése, mely alapján lehetőség van adásvétel útján történő terjesztésre is. Ugyanakkor a szakirodalom ebben sem homogén: egyesek nem a terjesztési jog esetének, hanem a terjesztési jog kiegészítésének tekintik a követő jogot, arra alapozva nézetüket, hogy a terjesztés joga az első átruházással kimerül.³¹ Azonban a törvény a jogkimerülés ellenére a díjigényeket nem zárja ki, csak az engedélyezésre nem ad további lehetőséget a szerzőnek.³²

IV.3. A követő jogi díj és a szerzői jogdíj(ak) viszonya

A követő jog a szerzői jogi jogosultságok közül a vagyoni jogok körébe sorolható. Ezt szem előtt tartva a következőkben áttekintjük a követő jognak a szerzői vagyoni jogokhoz fűződő viszonyát, eltéréseit.

Fentebb említésre került a követő jog átruházhatatlan, elidegeníthetetlen volta, és az is, hogy mi ennek az indoka. Ez a jellemző azonban némileg eltérést mutat a többi vagyoni jogosítványhoz képest, hiszen utóbbiak részben [Sztj. 9.§ (4)-(6) bek.] átruházhatók.

A szerzői vagyoni jogok sajátossága, hogy (főszabály szerint) kizárólagosságot biztosítanak a szerzőnek a mű bármilyen felhasználására és a felhasználás engedélyezésére. Ennek fejében a szerzőt díjazás illeti meg – e körben lehetnek olyan esetek, amikor a szerzőt kizárólagos jogok hiányában is megilleti a díjazás [Sztj. 16.§ (5) bek.]. Épp ehhez a rendelkezéshez kapcsolható a követő jog, ugyanis az nem kizárólagos jogosultság, és nem is

²⁸ Batta János: i.m. p.998.

²⁹ Batta szerint ez nehezen teljesíthető, hiszen ez esetben minden egyes eladáskor meg kellene keresni a szerzőt; a mai szabályozást tekintve viszont nem is kivitelezhető az engedélykérés, a jogkimerülés intézménye miatt ui. a szerző az első tulajdon-átruházást követően nem gyakorolhatja engedélyezési jogát.

³⁰ Batta János: i.m. pp.1002-1003.

³¹ Kiss Tibor: i.m. p.57.

³² Gyenge Anikó: A képzőművészeti alkotások szerzői jogi védelméről – különös tekintettel a követő jogi szabályozás módosítására. In Infokommunikáció és Jog, 2005/3. sz. p.88.

köthető engedélyezéshez (a korábban kifejtettek alapján, a jogkimerülés intézménye miatt!), hanem pusztán díjigényként érvényesíthető.

Mivel a követő jog alapja az adót nem tartalmazó eladási ár (az Irányelv alapján), ez garantálja, hogy amennyiben a műkereskedő oldalán nem keletkezik haszon, a díjat akkor is meg kell fizetni. Ez az elgondolás összhangban áll a szerzői jogban alkalmazott alapelvvel, mely szerint a felhasználásért abban az esetben is díjazás jár, ha nem realizálódik haszon a felhasználó oldalán.³³

Fontos kitérni a lemondás kérdésére is. Az Irányelv – és azzal összhangban a Szjt. 70.§ (1) bekezdése – kimondja, hogy a követő joggal kapcsolatos díjazásról nem lehet lemondani. Ez egybecseng a vagyoni jogokra vonatkozó főszabállyal [Szjt. 9.§ (3) bek.], azonban a törvény tartalmaz egy olyan rendelkezést is, mely szerint a jogosult csak kifejezett nyilatkozással mondhat le a díjazásról [Szjt. 16.§ (4) bek.]. Ez nem érvényes a követő jogra, mert az arra vonatkozó speciális szabályoknál a törvény kifejezett tilalmat fogalmaz meg. Viszont korábban a Szjt. nem rendelkezett a lemondás tilalmáról. Amíg az Irányelvnek nem kellett megfelelni, a törvényt úgy lehetett értelmezni, hogy – tilalom hiányában, és abból következően, hogy a követő jog nem engedélyezési típusú jog, hanem egyszerű díjigény – le lehet mondani a díjazásról.

V. A követő jog egyes fogalmi elemeinek összehasonlító elemzése a 2001/84/EK irányelv, valamint a magyar, a német és a francia szabályozás tükrében

V.1. A közvetlen tárgy

A követő jog közvetlen tárgyát illetően azon alkotások körét kell meghatározni, amely alkotások esetében szóba jön a díjfizetési kötelezettség.

A BUE 14ter cikke eredeti műalkotásokat és eredeti kéziratokat említ a jogdíjban való részesedés tárgyaiként. Az EU Irányelvének szóhasználata ennél kifinomultabb: az eredeti műalkotások körét – „a képzőművészeti alkotás (ezen belül a kép, a kollázs, a festmény, a rajz, a metszet, a nyomat, a litográfia, a szobor, a falikárpit, a kerámia, az üvegtárgy) és a fotóművészeti alkotás, feltéve, hogy azt maga a művész készítette, vagy eredeti műalkotásnak minősül” [Irányelv 2. cikk (1) bek.] – a követő jog hatálya alá tartozóknak tekinti, ám kifejezetten kizárja az eredeti kéziratokat a tárgyi hatálya alól, nem engedve eltérést a tagállamoknak [Irányelv (19) preambulum-bekezdés]. Egyébként nem is indokolt a kéziratok esetében a díjfizetési kötelezettség előírása, hiszen a kézirat felhasználása nem speciális, mint a képzőművészeti alkotásoké. A kézirat nyilvánossághoz jutása közvetett, hiszen fizikailag nem az eredeti műpéldány kerül a közönséghez, hanem az abból készült könyv, zenemű stb.³⁴

A főszabály az, hogy a követő jog csak a szerzői jogi védelem alatt álló alkotásokra terjed ki, azonban arra is van példa, hogy a szerzői jogi védelem lejártja után is díjkötelesek az alkotások – ilyen módon szabályozta a kérdést Norvégia.³⁵

Az iparművészeti alkotásokról az Irányelv nem szól egyértelműen. Ennek ellenére a korábbi szövegváltozatok vizsgálatából levont következtetések szerint az *expressis verbis* történő kizárás szükségtelen, hiszen ezeknek a változatoknak a példalódzó felsorolása tartalmazza a gobelint, a kerámiát és az üvegtárgyat, mint a tárgyi hatály alá tartozó alkotásokat. Így alappal feltételezhető, hogy az iparművészeti alkotásokat általánosságban nem, hanem csupán az előzőekben felsorolt típusú alkotásokat kívánták bevonni a körbe,

³³ Gyenge Anikó: i.m. p.91. – Kommentár p.103.-ra hivatkozva.

³⁴ Batta János: i.m. p.997.

³⁵ Batta János: i.m. p.999.

ezeket képzőművészeti alkotásoknak tekintve.³⁶ Mivel azonban az Irányelv nem zárja ki kifejezetten az iparművészeti alkotásokat a tárgyi hatálya alól, a tagállamok szabadon dönthetnek a kérdésről. A magyar szerzői jogban korábban az volt a gyakorlat, hogy a követőjogdíj-köteles művek közé sorolták az iparművészeti alkotásokat, ez az Irányelv átültetése után is hasonlóképpen maradt a törvényben [Szjt. 70.§ (2) bek.].

A német szerzői jogi törvény (a továbbiakban: UrhG) a képzőművészeti alkotásokat (Werke der bildenden Kunst) és a fotóművészeti alkotásokat (Lichtbildwerke) emeli a jogdíjköteles művek közé [UrhG §26 (1) bek.]. A fotóművészeti alkotás a Szjt.-ben is szerepel, mint jogdíjköteles eredeti műalkotás, azonban ez nálunk újdonság. A francia szerzői jogi törvény (a továbbiakban: CPI) grafikai és plasztikai művekről beszél, és példálózó felsorolást is tartalmaz [CPI R122-3. cikk].

Az Irányelv tehát nem kötelező felsorolást tartalmaz, azonban a (21) preambulumbekkezdésben előírja a műkategóriák harmonizálását. Ez gyenge törekvés, hiszen a belső piac versenyképes működése megkívánná e területen a teljes harmonizációt.

Fontos kritérium a követő jog esetében az eredetiség. Az Irányelv szerint azok a művek eredetiek, „amelyeket maga a művész készített korlátozott számban, vagy a művész irányítása alatt készült” [Irányelv 2. cikk (2) bek.]. Ez objektív meghatározás ugyan, de tág értelmezésre ad lehetőséget. A további szöveg pedig annak a vélelmét tartalmazza, hogy amennyiben a művész sorszámmal vagy kézjeggyel látja el a művet, vagy más módon jóváhagyja, akkor ezek a példányok is eredetiek. Ez a megfogalmazás igencsak relativizálja az eredetiség fogalmát és ezzel együtt az alkotó folyamat megismételhetetlenségét. A követő jog a képzőművészeti alkotások szerzőinek ad védelmet, amely alkotások esetében a legfontosabb az egyetlen eredeti műpéldány, amelyben „a mű legteljesebb valójában testet ölt”.³⁷ Így kevésbé érthető, hogy miért ismer el az Irányelv eredetiként több művet is, amelyeket esetleg nem is maga a szerző készített saját kezűleg.

A Szjt. az Irányelvvvel egyezően definiálja az eredetiséget. A német felfogás tekintetében a Bild-Kunst egyik korábbi meghatározása ad támpontot: eredetinek kell tekinteni azokat a sajátkezű ismétléseket is, melyek művészi értéke olyan fokú, hogy ezalapján nem csupán másolatok, hanem önálló műként is megállnak. Ez az értelmezés a műkereskedelem közfelfogásához igazodik, és vita esetén eligazítást adhat.³⁸

V.2. A közvetett tárgy

Ebben a fejezetben azt kell megvizsgáljunk, hogy mely ügyletek tartoznak a jogdíjfizetési kötelezettség alá.

Az Irányelv szerint az alkotás tulajdonjogának minden, az első átruházást követő újbóli átruházása, amelyben a műalkotáspiac hivatásos képviselője közreműködik, díjköteles ügylet. A magánszemélyek közötti (közreműködő nélküli) adásvétel nem díjköteles [Irányelv (18) preambulumbekkezdés].

A követő jog irányelvi általános megfogalmazásából³⁹ következik, hogy csak a visszterhes ügyletek díjkötelesek, az ingyenesek nem. A visszterhes ügyleteknek azonban minden típusa jogdíjköteles, amennyiben hivatásos képviselő (pl. aukciósház, művészeti galéria, műkereskedő és múzeum egyes esetekben) közreműködik az ügylet valamelyik fázisában.

³⁶ Gyenge Anikó: i.m. p.89.

³⁷ Gyenge Anikó: i.m. p.89.

³⁸ Batta János: i.m. p.997.

³⁹ „A követő jog olyan vagyoni értékkel bíró jog, amelynek révén a szerző/művész díjazásban részesülhet a mű további eladásaiából” [Irányelv (2) preambulumbekkezdés].

A visszerthes ügylet leggyakrabban adásvétel formáját ölti. Különbség van azonban az egyes államok szabályai között az eladási mód tekintetében. Például Belgium korábban csak a nyilvános árverés útján eladott műkincseket tekintette jogdíjkötelesnek, ma már azonban más eladásokat is a követő jog hatálya alá von a szabályozása. Franciaország és Németország nem vezetett be megkötést e téren: mindenfajta eladás követőjogdíj-köteles. Ezen országok más szempontok alapján korlátozzák az ügyleteket (pl. érték vagy adókötelezettség szempontjai).

A francia CPI olyan kitételt tartalmaz az ügyletek meghatározásánál, hogy azon eladások tartoznak a követő jog hatálya alá, amelyek vagy francia területen realizálódtak, vagy a hozzáadottérték-adót tekintve adóköteles ügyletek [CPI R122-2. cikk].

V.3. A jogosultak köre

A követő jog elsődleges célja – ahogy fentebb kifejtésre került –, hogy az alkotóknak méltányos díjazást biztosítson az értéknövekedett művük eladási árából. Tehát alapvetően az élő szerzőknek jár a jogdíj. Az EU Irányelve ezen a körön belül is a fiatal művészek támogatását tűzte ki célul, hiszen ők vannak a legkevésbé kedvező alkupozícióban a művük eladásakor és az igényeik érvényesítésekor, mert még nem váltak híressé és kelendővé a műveik. Az alkotókat azonban – bármely korosztályhoz tartoznak is – mindenképpen alkotásra ösztönzi a követő jogdíj, legalábbis a követő jog hívei szerint...

A jogdíjből azonban nemcsak az élő szerző, hanem a jogutóda(i) is részesülnek/hetnek, tagállamtól függően. Az Irányelv (27) preambulum-bekezdése ugyan úgy rendelkezik, hogy „meg kell határozni a követő jogi díjra jogosult személyeket... a szerző jogutódait... a szerző halála után a követő jog teljes mértékben meg kell, hogy illesse”, azonban arra nézve nem ad kötelező iránymutatást, hogy a jogutódok mely csoportja legyen jogosult. A teljes harmonizációnak ez a hiánya vezetett odáig, hogy Salvador Dalí örökösének ügyében a francia Tribunal de Grande Instance (francia bíróság) előzetes döntés iránti kérelmet terjesztett az EuB elé, mert kollízió támadt a francia és a spanyol jognak a követő jog jogosultjait érintő rendelkezései között.⁴⁰

A tényállás szerint a híres festő végrendeletében a spanyol államra hagyta szellemi tulajdonjogait, amely a festő által létrehozott Fundación Gala-Salvador Dalí nevű alapítványra bízta a jogok kezelését. Az Alapítvány további meghatalmazást adott a spanyol jogkezelő szervezetnek, a VEGAP-nak, hogy érvényesítse világszerte a művész jogait. Ez a szervezet szerződéses kapcsolatban állt a francia jogkezelővel, az ADAGP-pal, mert a franciaországi jogok kezelésével ezt a szervezetet bízta meg. Az ADAGP a francia jog alapján eljárva a követő jogi díjakat – elkülönítve a többi beszedett jogdíjtól – közvetlenül Dalí törvényes örökösének utalta, hiszen a francia jog szerint az alkotó halála után a követő jogi díj jogosultjai kizárólag a törvényes örökösök. Ez a rendelkezés az öröklési jog általános szabályaitól eltérően került kialakításra. A spanyol jog szerint azonban a személyek egyetlen csoportja sincs kizárva a követő jog örökléséből. Az eredeti keresetben a felperes spanyol jogkezelő szervezet és a Dalí Alapítvány az ADAGP ellenében annak megállapítását kérte, hogy a spanyol jog alkalmazandó a problémás esetben, mivel Dalí spanyol állampolgár volt, és így annak értelmében az Alapítvány a jogosultja a jogdíjnak.

Ahogy fentebb említettük, az Irányelv nem határozza meg a jogutód fogalmát, hanem a szubszidiaritás elvére hivatkozva a tagállamok mérlegelésére bízta ennek szabályozását. Tehát jogvita esetén a nemzeti jogszabályt, annak hiánya esetén a nemzetközi kollíziós szabályokat kell alkalmazni.

Az alapügy bírósága két kérdéssel fordult az EuB-hoz:

⁴⁰C-518/08. sz. Dalí ügy [EBHT 2010., I-03091.o.].

1. Az irányelvet követően a Francia Köztársaság fenntarthatja-e a követő jogot az [törvényes – T.E.] örökösök javára, kizárva a jogosultak köréből a végrendeleti örökösöket és az egyéb jogutódokat? [Ez a kérdés arra vár választ, hogy a vitatott francia rendelkezés összeegyeztethető-e az Irányelvvel.]
2. Az irányelv átmeneti rendelkezései lehetővé teszik-e, hogy a Francia Köztársaság eltérő rendszert alkalmazzon?

Az EuB rámutatott, hogy a jogutód kifejezést illetően az Irányelv nem tartalmaz magyarázatot, tehát az Irányelv céljait kell vizsgálni. Az Irányelv kettős célt követ (amint az a korábbi fejezetekből nyilvánvalóvá vált): a szerzők gazdasági részesedésének biztosítását és a belső piaci verseny torzulásának megszüntetését. Az első célt nem veszélyezteti a jogdíj jogosultjainak bizonyos személyi kategóriákra való szűkítése. A második cél tekintetében az EuB úgy foglalt állást, hogy az Irányelvnek nem volt célkitűzése, hogy olyan tagállami szabályozásbeli különbségeket számoljon fel, amelyek a versenyképességet nem érintik, továbbá az uniós jogalkotók a tagállamok számára a lehetőségekhez képest minél nagyobb mozgásteret akartak biztosítani. Bár a már említett (27) preambulum-bekezdés szerint az volt a szándék, hogy a jogutódokat is teljes mértékben megillessen a követő jogdíj, azonban a szubszidiaritás elve miatt ez a szándék nem lehetett annyira elsődleges, hogy az EU beavatkozzon a tagállamok öröklési jogába ennek érvényesítése címén. Tehát konklúzióként arra jutott az EuB, hogy a francia nemzeti jogszabály nem ellentétes az Irányelvvel, majd hozzátette, hogy az előterjesztő bíróság feladata feloldani a konfliktust a nemzeti törvény és a problémára irányadó más szabályok között.

A második kérdésre úgy válaszolt az EuB, hogy az első kérdésre adott válasz ismeretében nem szükséges válaszolni a további kérdésre.

V.4. A kötelezettek köre

Az Irányelv alapján a díjfizetési kötelezettség az eladót terheli [Irányelv (25) preambulum-bekezdés és 1. cikk (4) bek.]. Ez azonban nem kogens szabály, hiszen a jogszabály felhatalmazása alapján a tagállamok eldönthetik, hogy amennyiben hivatásos képviselő működik közre (de nem eladóként vesz részt), akkor ő egyedül, vagy az eladóval együtt feleljen a díj megfizetéséért. Ez a szabály a díj beszedésének legbiztosabb realizálására törekszik.

Aggályos, hogy az Irányelv nem teszi kötelezővé a harmonizációt e téren, vagyis előfordulhat olyan helyzet valamely tagállamban, hogy a nemzeti rendelkezések alapján a vevő és az eladó is kötelezhető a díj megfizetésére, így lehetséges, hogy egy személynek kétszer is fizetnie kell (amikor veszi és amikor eladja a műalkotást).⁴¹ Ezt a szakirodalom dominóhatásnak hívja.

A régi Szjt. és az új Szjt. az Irányelv átültetése előtt úgy szabályozta a kérdést, hogy a vevőt terhelte a kötelezettség, azonban mindig a kereskedelmi tevékenységet folytató gazdálkodó szervezet (korábban: közvetítő vállalat⁴²) felelt a beszédés és átutalás megtörtéért. Ez a szervezet szerepelhetett az ügyletben eladóként, közvetítőként vagy vevőként is. Tágabb értelmezésben a gazdálkodó szervezet nemcsak műkereskedelemmel üzletszerűen foglalkozó szervezet lehetett. A gyakorlatban azonban szűken értelmezték a kérdést: a HUNGART Felosztási szabályzatának 14.1 pontja szerint és az Szjt. 70.§ alapján csak a műkereskedelemben üzletszerűen tevékenykedők voltak alanyai a díjfizetési kötelezettségnek. Ugyanakkor látható, hogy így néhány esetben elválhat egymástól a kötelezettség alanya (neki mögöttes a felelőssége), és a megfizetésért felelős személy (neki

⁴¹ Jelentés p.10.

⁴² Kereskedelmi tevékenység folytatására jogosult jogi személy vagy magánszemély [Vhr. 35/A.§ (3) bek.].

lesz közvetlen felelőssége), amely megkülönböztetés azonban nem célravezető. Gyenge Anikó elképzelése szerint minden esetben a műkereskedőre kellene telepíteni a megfizetés kötelezettségét, illetve megszüntetni a kettősséget a kötelezettség alanya és a megfizetésre kötelezett tekintetében.⁴³ Ez valóban ésszerű megoldás, hiszen így biztosítható leginkább a beszedés. Az Irányelv átültetésekor helyesen épp ezt a megoldást választották: a hatályos Szjt. szerint a díjat a műkereskedő fizeti meg a közös jogkezelő szervezet részére [Szjt. 70.§ (9) bek]. A törvény a műkereskedő fogalmát a következőképpen határozza meg a 70.§ (3) bekezdésében: „műkereskedőnek minősül a műalkotásokat forgalmazó természetes vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaság.” A törvény arról is rendelkezik, hogy amennyiben több műkereskedő közreműködésével valósul meg az ügylet, akkor egyetemlegesen felelnek. Eltérő megállapodás hiányában a közülük eladóként szereplőt terheli a kötelezettség, vagy ha egyikük sem eladói minőségben vett részt, akkor azt, aki vevőként szerepelt az ügyletben [Szjt. 70.§ (9) bek.].

A frankfurti bíróság az Ahlers-esetben kimondta: „műkereskedő az, aki saját gazdasági érdekében a műalkotás elidegenítésében közreműködik”⁴⁴ – ebbe a tág értelemben vett meghatározásba beletartozhat a közvetítői tevékenység is. A tág értelmezés indokául a bíróság arra hivatkozott, hogy így megnehezíthető a követő jog kijátszása; ha bármilyen gazdasági érdeke fűződik a közreműködőnek az eladáshoz, műkereskedőnek kell tekinteni. A döntés elleni fellebbezés során a német Szövetségi Legfelsőbb Bíróság más értelmezést adott a kérdésnek: mivel a műkereskedőnek tekintett személy aktív közreműködésére nem utalt semmi a felek előadásából, hiszen csupán egy gazdasági társaság lehetséges tagja volt, ez a tény nem elegendő a műkereskedői tevékenység fennállásához, még a széles értelmezés alapján sem.⁴⁵

A francia CPI úgy rendelkezik, hogy vagy az eladónak vagy a vevőnek vagy egy közvetítőnek szakmai tevékenysége keretében kell részt vennie az ügyletben [CPI R122-2. cikk]. Azon nyilvános árveréseken, ahol a műpiac hivatásos képviselője közreműködik, ő a díj megfizetésének kötelezettje, aki adott esetben az igazságügyi árverésvezető is lehet. Amennyiben több hivatásos képviselő is közreműködik, a kötelezettek sorrendje a következő: az eladó felel elsősorban (amennyiben szakmai tevékenységének keretében vesz részt); másodsorban a műkereskedő, aki közvetítőként beszedi a vevőtől a vételárat; harmadsorban a vevő felel, amennyiben szakmai tevékenységén belül vesz részt az ügyletben [CPI R122-9. cikk]. Ehhez hasonló az ismertetett magyar szabályozás.

Említettük, hogy a visszterhes ügyletek közül is csak azok díjkötelesek, amelyek lebonyolításában valamelyik szerepben hivatásos képviselő működik közre. A hivatásos képviselő lehet többek között aukciósház, művészeti galéria, műkereskedő vagy múzeum egyes esetekben. A felsoroltak közül a múzeum mentességet élvez abban az esetben, amennyiben non-profit jellegű tevékenységet folytat, és magánszemélytől vásárol (ezek tehát konjunktív feltételei a mentesülésnek) [Irányelv (18) preambulum-bekezdés]. Ilyenkor a mentességet a közérdekű gyűjtőtevékenység elősegítése indokolja. Ebből következően, ha a múzeum eladóként, vagy hivatásos képviselőként szerepel az ügyletben, ugyanúgy terheli a díjfizetési kötelezettség, mint bármely más hivatásos képviselőt – közérdek hiányában.⁴⁶ Az Irányelv ugyanakkor a múzeumokra vonatkozó mentesség terén nem ír elő harmonizációs kötelezettséget. Ennek ellenére a magyar törvényben rendelkeztek ilyen mentességről, valamelyest más megfogalmazással, de lényegében az Irányelvnek megfelelő tartalommal (a konjunktív feltételek fennállnak): „Ha muzeális intézmény nem műkereskedőtől szerzi meg az

⁴³ Gyenge Anikó: i.m. p.91.

⁴⁴ OLG Frankfurt am Main, Urt. v. 7. Juni 2005 – 11 U 63/03.

⁴⁵ BGH, Urt. v. 18. November 2010 – I ZR 86/09.

⁴⁶ Gyenge Anikó: i.m. p.90.

eredeti műalkotás tulajdonjogát, az (1) bekezdésben meghatározott szerzői díjat nem kell megfizetni, feltéve, hogy a muzeális intézmény működése jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja” [Szjt. 70.§ (8) bek.].

V.5. A követő jogdíj alapja és mértéke

Az Irányelv a követő jogdíj alapjául az adót nem tartalmazó eladási árat tekinti [Irányelv (20) preambulum-bekezdés és 5. cikk]. A magyar jogalkotó is ennek megfelelően alakította át a szabályozást, mert a korábbi rendelkezés úgy szólt, hogy csak az általános forgalmi adóval kell csökkenteni a vételárat, míg más adók, köztartozások növelhették a díjalapot [rég. Szjt. 70.§ (3) bek.].⁴⁷ A vételár mint díjfizetési alap rögzítése megfelelő a követő jog célját tekintve is, mivel ez az egyetlen olyan ismert adat, amely reális.⁴⁸ Az értéknövekedés alapulvétele nem lenne ésszerű, hiszen annak nyilvántartása a mű keletkezésétől kezdve szinte lehetetlen vállalkozás lenne, és azon kívül nem is bizonyos az érték növekedése, ha a mű nem válik jelentősen népszerűbbé.

Az EU tagállamai – ugyan valamennyien a vételárból kiindulva, de – a vételárnak nem ugyanazt a részét tekintik díjalapnak.⁴⁹ Szemléltetésképpen: Franciaország a nyilvános árverések esetében az adók nélküli kikiáltási árat, más átruházásoknál pedig az eladó által kikötött eladási árat veszi alapul [CPI R122-5. cikk], Németország egységesen az adók nélküli vételárat tartja a díj alapjának [UrhG §26 (2)].

Fontos emellett azt is szem előtt tartani, hogy az eladási ár nem spontán módon alakul ki. Befolyásolja a mű valós értéke, és a műpiac számos szempontja: az adórendszer jellemzői, az ügyviteli költségek, a műkedvelők ízlésének változása, a művészet beruházási értékével kapcsolatos felfogás állapota, a szakértelem (a műkincsek felbecslésével összefüggésben), a kapcsolatok, a bizalom, a művészeti vásárok növekvő vonzereje stb.⁵⁰

A díj mértékének megállapítása Európában ma többnyire az Irányelv szerint alakul [Irányelv 4. cikk (1) bek.]. Sávosan csökkenő rátákat állapított meg az Irányelv, egységes tarifákkal. Az alaprátá 4%, és az eladási ár csökkenésének egyes intervallumaiban egyre csökkenő százalékot kell díjként megfizetni. Az Irányelv a 4. cikk (2) bekezdésében lehetőséget ad arra, hogy a 4%-os alaprátá helyett 5%-os rátát alkalmazzanak a tagállamok. Magyarországon korábban élt is a jogalkotó az Irányelv adta lehetőséggel, és 5%-ban határozta meg a díj mértékét. 2012. január 1-jétől azonban csökkentett, 4%-os rátát alkalmaznak hazánkban [Szjt. 70.§ (4) bek. a) pont]. A módosítás indokaként a jogalkotó a piaci igényeket jelölte meg,⁵¹ melyek alapján nem célszerű a magasabb összegű díj fenntartása.⁵² Valójában az új szabályozás a műkereskedőknek kedvez. Ennek az elképzelésnek a része a Szjt. egy másik, 2012. január 1-jétől hatályos rendelkezése is, a 36.§ (5) bekezdés, mely új szabad felhasználási esetet vezetett be, a 2001/29/EK irányelv (INFOSOC-Irányelv) felhatalmazása alapján.⁵³ Az új szabály lényege, hogy „eredeti műalkotások kiállítása vagy műkereskedő közreműködésével történő visszterhes átruházása esetén a műalkotások szabadon többszörözhetők és terjeszthetők az esemény reklámozása céljából, az esemény népszerűsítése által indokolt mértékben és körben, amennyiben az egyéb jövedelemszerzési vagy jövedelemfokozási célt közvetve sem szolgál”. A követő jogi díj megfizetése alóli mentesülésként értelmezhető ez az eset, mely bevezetésének

⁴⁷ Gyenge Anikó: i.m. p.94., 47.lj.

⁴⁸ Batta János: i.m. p.998.

⁴⁹ Kulcsár Eszter: i.m. [s.p.] – Konrad Schmidt-Werthernre hivatkozással!

⁵⁰ Jelentés, pp.7-8.

⁵¹ Itt is jól kitűnik a követő jogi szabályozás és a gazdasági szempontok kapcsolata.

⁵² 2011. évi ... törvény egyes iparjogvédelmi törvények módosításáról (a továbbiakban: Javaslat) 4. pont, 34.§

⁵³ Javaslat 4. pont, 30.§

szükségességéről azonban semmilyen komolyabb hatáselemzés nem győz meg bennünket, csupán a műkereskedelmet népszerűsítő reklámtevékenység támogatását szolgálja. Persze, amennyiben a művet végül sikerül eladni, akkor a művész előnyére is válik közvetetten a szabály, azonban ha nem kerül eladásra a mű, még erre sem lehet alappal hivatkozni a szabad felhasználás ezen esetének igazolásaként.⁵⁴

Az Irányelv egy mentességet is lehetővé tesz, a tagállamok mérlegelésére bízva annak bevezetését: amennyiben az első újraeladás a szerzőtől való vételt követő 3 éven belül történik, és az eladási ár 10 000 € alatt van. Azokban a tagállamokban azonban, ahol a műtárgypiac sajátosságai miatt a művek átlagára nagyon alacsony, ennek a mentesülési szabálynak a bevezetése kiüresítheti a követő jog intézményét.⁵⁵ Valószínűleg ebből a megfontolásból maradt ki az új magyar Szjt.-ből ez a rendelkezés.

Az Irányelv kitér a mértékről szóló rendelkezések körében arra is, hogy a tagállamoknak meg kell állapítaniuk egy 3000€ alatti minimumot, amely alatt realizált eladások mentesülnek a díjfizetési kötelezettség alól. Ez viszont tágabb teret hagy a tagállamoknak, és az alacsony átlaggal rendelkező műpiacokon is van értelme bevezetni egy ilyen küszöbértéket, csak ezekben az országokban nagyon alacsony minimumot kell meghatározni. Fontos szem előtt tartani, hogy a viszonylag kevésbé népszerű, fiatalabb művészek érdekében alacsonyabb értéket célszerűbb meghatározni a tagállamoknak, hiszen ha túl magas az érték, akkor elképzelhető, hogy egy művész teljes mértékben elesik a jogdíj által biztosított részesedéstől, sőt, még csak követni sem tudja műve értékének alakulását, ha a díjkötelezettség fennállásának hiányában az eladási árat nem tartják nyilván.⁵⁶

Magyarországon a műpiac alakulására tekintettel a küszöbértéket 5000 Ft-ban határozták meg az Szjt. 70.§ (6) bekezdésében (15-20€ közötti összeg). A német UrhG 400€-s [UrhG §26 (1) bek.], a francia CPI 750€-s [CPI 122-5. cikk] minimumot szab a díjkötelezettség keletkezéséhez. A küszöbértékek sokat elárulnak az említett országok műtárgypiacának volumenéről...

Fontos a műkereskedők számára is garanciális szabályt alkotni. Erre szolgál a díj maximumának meghatározása: legfeljebb 12.500€ lehet a jogdíj egy műpéldány eladása után. A maximum bevezetésének azon ügyleteknél van jelentősége, amelyeknél az eladási ár magas. Az uniós jogalkotók indokolása szerint a maximum a követő jogot nem alkalmazó országokba való súlypont-áthelyeződést gátolja. Hátránya azonban, hogy a spekulációs céllal lebonyolított adásvételek esetén is kedvez az aukciósházaknak, galériáknak.⁵⁷

V.6. A jogdíj megfizetése és a jogkezelés szabályai

A követő jogdíj megfizetésével kapcsolatban sem állít fel kötelező szabályokat az Irányelv, csak annyit mond: „A tagállamokra tartozik a követő jog gyakorlásának – különösen a jogérvényesítés feltételeinek – szabályozása. A közös jogkezelő szervezet útján történő jogérvényesítés csak egy a jogérvényesítés lehetséges módjai közül. A tagállamoknak biztosítaniuk kell a közös jogkezelő szervezetek átlátható és hatékony működését. A tagállamoknak gondoskodniuk kell arról is, hogy a más tagállamokból származó szerzőknek járó díjakat ténylegesen beszedjék és felosszák...”[Irányelv (28) preambulum-bekezdés].

⁵⁴ Grad-Gyenge Anikó: Még egyszer az Szjt. új szabad felhasználási szabályairól. http://eszerint.blog.hu/2012/01/08/meg_egyszer_az_szjt_uj_szabad_felhasznalasi_szabalyairol (Letöltve: 2012. október 20.)

⁵⁵ Gyenge Anikó: i.m. p.92.

⁵⁶ Kulesár Eszter: i.m. [s.p.]

⁵⁷ Kulesár Eszter: i.m. [s.p.]

Az Szjt. úgy rendelkezik, hogy a műkereskedő a díjat negyedévenként, a negyedévet követő hónap 20. napjáig fizeti meg, az adott negyedévben kötött szerződések alapján. A díjat a közös jogkezelő szervezetnek kell megfizetni, amely szervezet aztán kifizeti a szerzőnek vagy jogutódjának az öt megillető összeget [Szjt. 70.§ (10)].

A francia CPI alapján két esetet különíthetünk el. Az egyik esetben a jogosult kérésére történik a beszedés, ilyenkor a kötelezettnek a kérelem kézhezvételét követően 4 hónapon belül teljesíteni kell a díjfizetést – illetőleg, amennyiben az adásvétel lebonyolítását megelőzően érkezett a kérelem, akkor az adásvétel időpontjától kell a 4 hónapot számítani. A másik esetben, kérelem hiányában, a kötelezett az adásvételt követő naptári negyedév letelte után legkésőbb 3 hónapon belül ajánlott levélben értesíti az egyik jogkezelő szervezetet az adásvételről; az értesítésben meg kell jelölnie az adásvétel időpontját, a műalkotás szerzőjének a nevét és egyéb, a jogosultat érintő információkat, amelyekkel a kötelezett rendelkezik [CPI R122-10. cikk]. Érdekesség, hogy a francia törvény szankciót is előír egyes kötelezettségek megsértése esetére: ha a kötelezett a jogosult kérelme ellenére elmulasztja a díjfizetést, ha nem értesít egy jogkezelő szervezetet sem, vagy ha nem adja meg a szükséges információkat, bírsággal sújtható [CPI R122-12. cikk]. A francia törvény tehát igen részletes szabályokkal biztosítja az alkotók jogainak érvényre jutását.

A jogkezelés kérdését tekintve az Irányelv szintén nem ad egyirányú eligazítást, hanem a tagállamok választására bízta, hogy kötelező vagy önkéntes jogkezelést alkalmaznak. A legtöbb európai ország bevezette a kötelező közös jogkezelést. A jogkezelő szervezeteknek nagy szerepe van a követő jog elterjedésében: fentebb említésre került, hogy ahol korábban is működtek ilyen érdekképviselői szervezetek, azok az országok hamarabb és könnyebben elfogadták a követő jog szükségességét, éppen ezen szervezetek lobbi tevékenységének hatására. A jogkezelő szervezetek nemcsak a díj beszédese körében, hanem az információszerezés és a szerzők igényérvényesítése terén is nagy szerepet töltenek be.

A magyar jogalkotó kötelezővé tette a jogkezelést a követő jog tekintetében: a HUNGART egyesület felelős a feladat ellátásáért.

A német jogkezelés a követő jog terén sajátosan alakult: 1980 óta létezik egy keretmegállapodás a műkereskedők egyesületei és a jogkezelő szervezet között, mely szerint a kereskedők az eladás után az eladási árnak hozzávetőlegesen az 1%-át egy alapba fizetik be az 1990. január 1-je utánról származó művek esetében. A jogkezelő szervezet maga állapítja meg a szerzőket megillető összegek nagyságát, és ez alapján érvényesíti a művészek érdekeit. Ez a rendszer a műkereskedők önkéntes csatlakozásán alapul; amennyiben nem kívánják igénybe venni ezt a megoldást, egyénileg is fizethetik a követő jogdíjat.⁵⁸

A magyar és a német rendszerben is jellemző, hogy a jogdíj érvényesítéséhez szükséges adatokat az alkotók a jogkezelő szervezeten keresztül szerezhetik be. Erről az információszerezés körében lesz bővebben szó.

A francia CPI egy az előzőktől különböző megoldásról tanúskodik. Ebben a rendszerben szigorú követelményeket támasztanak a jogkezelő szervezetekkel szemben: az általa nyilvántartott jogosultak számát igazolnia kell tudni; igazolnia kell továbbá a menedzserei és szociális megbízottjai képezését és különösen a művészeti szektorban szerzett tapasztalataikat; a kért információkat meg kell adnia saját működéséről, kapacitásáról, infrastrukturális feltételeiről. Csak az ezeknek való megfelelés esetén kerülhetnek arra a listára, amelyet a miniszter megbízás alapján összeállít és a Francia Köztársaság Hivatalos Lapjában közzétesz a jogkezelő szervezetekről [CPI R122-7. cikk].

A francia jog szerint a jogkezelő szervezet kötelezettsége, hogy amint értesül egy követő jogdíjigényt megnyitó adásvételről, arról tájékoztatja a jogosultat. Amennyiben a jogosult nem érhető el, vagy a személye nem ismert, a szervezet az elvárható gondossággal

⁵⁸ Supper, Martina: i.m. p.19.

eljárva értesíti a követő jog lehetséges jogosultjait; szükség esetén más jogkezelő szervezetekkel együttműködve jár el. Ha még mindig nem található a jogosult, a szervezet a nyilvánossághoz fordul a jogosult felkutatása céljából [CPI R122-10. cikk].

V.7. A védelmi idő

A követő jog hatálya alá eső alkotások esetében – hasonlóan a többi szerzői jogi jogosultsághoz – 70 év a védelmi idő, a szerző halálától számítva. Ez Európában mindenhol egységesen így van.

E helyütt említést kell tenni a szakirodalomban fizető köztulajdonnak nevezett intézményről, amely nem követő jogi kötelezettség, még csak nem is szerzői jogi intézmény (nem a szerzőt illeti meg a befolyt járulék), de kapcsolódik a szellemi alkotásokhoz, így az Szjt. is rendelkezik róla (a kifejtettek miatt nem egészen következetesen!). Az intézmény lényege, hogy a vagyoni jogok védelmi idejének lejártá után is fizetni kell a járulékot, amit aztán az alkotóművészek szociális céljaira, az alkotó tevékenység támogatására használnak fel. A jogintézményre vonatkozó szabályok megegyeznek a követő jog szabályaival; annyit tesz hozzá a törvény, hogy a járulék címén befolyt összegeket a közös jogkezelő szervezet külön kezeli és külön tartja nyilván [Szjt. 100.§]. A járulék mértéke a követő jogdíj alapmértékéhez igazodik, jelenleg 4%.

V.8. Az információszerzés joga – a tájékoztatási kötelezettség

A tájékoztatáshoz való jog szabályozása a követő jog tekintetében garanciális jelentőségű a művészek számára, művük nyomon követhetősége és az igényeik érvényesítése érdekében szükséges tudniuk az eladásokkal kapcsolatos adatokról.

Az Irányelv e körben sem ad kötelező eligazítást, hanem annyit ír elő, hogy a tagállamok biztosítják, hogy a 6. cikk szerinti jogosultak az újraeladást követő három éven belül követelhesék a művészeti piac 1. cikk (2) bekezdésében meghatározott képviselőjétől mindazon információk megadását, amelyek az újraeladással kapcsolatos követő jogi díj fizetésének biztosításához szükségesek lehetnek” [Irányelv 9. cikk].

Az Szjt. előírja, hogy a jogdíj megfizetésekor a műkereskedő köteles közölni a szerző nevét (ha az lehetséges), a mű címét, a vételárat (művenként külön) és a fizetendő díj összegét [Szjt. 70.§ (10) bek.]. Ezzel az eljárással könnyen teljesíthető a kifizetés a szerző javára. További rendelkezés a törvényben, hogy a jogkezelő szervezet az átruházásra vonatkozó szerződés megkötésétől számított 3 éven belül követelheti a díj beszedéséhez szükséges adatok szolgáltatását a műkereskedőtől [Szjt. 70.§ (11) bek.]. A 3 éves korlát a műkereskedő számára nyújt biztonságot.

A német UrhG a díjjal kapcsolatos tájékoztatás körében az alkotónak szintén 3 éves időkorláton belül megadja azt a lehetőséget, hogy felvilágosítást kérjen a 3 éven belül eladott műveivel kapcsolatban a jogkezelő szervezettől. További garanciális szabály, hogy amennyiben az igényérvényesítéshez szükséges, az eladók nevét és címét is elkérheti a jogkezelő szervezeten keresztül, valamint tudakozódhat az eladási ár felől is. Az eladó nevének és címének kiadását a műkereskedő csak abban az esetben tagadhatja meg, ha megfizette a művészt megillető részesedést [UrhG §26 (4)-(6)]. A jogkezelő szervezet joga, hogy amennyiben alapos kétség merül fel a tájékoztatás helyességét vagy teljességét illetően, követelheti, hogy a tájékoztatásra kötelezett választási szerint vagy a saját, vagy egy általa megjelölt könyvvizsgáló betekinthesse az üzleti könyveibe vagy más okirataiba, amilyen mértékben az a tájékoztatás helyességének vagy teljességének megállapításához szükséges. Ha kiderül, hogy a tájékoztatás nem valós, vagy nem teljességű, akkor az ezt feltáró vizsgálat költségei a kötelezettet terhelik [UrhG §26 (7)].

Látható, hogy az UrhG sokkal részletesebb eligazítást ad, és garanciális szempontból meggyőzőbb az információszerzést illetően, mint az Szjt.; hozzá kell tenni, hogy Németországban ez már az Irányelvet megelőzően is részletesen szabályozott kérdéskör volt, talán az Irányelv is a német rendelkezéseket vette alapul.

VI. Az angolszász országok szabályozási kérdései

Mint a legtöbb jogi kérdésben, az angolszász jogterület országai a *droit de suite* kérdésében is az európaítól eltérő álláspontot képviselnek. Mivel a követő jog kialakulása Európához (Franciaországhoz) kötődik, az angolszász államok (USA, Ausztrália, Új-Zéland) idegenkednek a bevezetésétől. Az Egyesült Királyság helyzete valamelyest eltér ezen országokétól, hiszen az EU tagja, így a többi tagállamhoz hasonlóan bizonyos fokig alkalmazkodnia kell(ett) az Irányelv szabályaihoz.

Természetesen nem csupán a jogintézmény európai volta vált ki ellenérzéseket a tengerentúlon, hanem több jogi és gazdasági megfontolás is szerepet játszik a vonakodásukban. Ezeket elemezzük a következőkben, választ keresve arra, hogy megalapozott-e ezen államok aggodalma. Ezt megelőzi a történeti tények és a legújabb fejlemények ismertetése.

VI.1. USA

Az USA 1989-ben csatlakozott a BUE-hez, és a BUE alapján elfogadott egy törvényt a vizuális művészek jogairól (VARA). E törvény tervezetében szerepelt követő jogi szabály is, de végül nem került a végleges szövegbe, így szövetségi szinten máig sincs szabályozva a követő jog problémája.

A Copyright Office (Szerzői Jogi Hivatal) azonban továbbra is foglalkozott a kérdéssel, tanulmányt készített, mely alapján 1992-ben jelentést terjesztett elő a Kongresszusnak. A jelentés nem utasította el a követő jog bevezetését, de kifejezetten nem is támogatta azt, inkább alternatívákat keresett a művészek kedvezőtlen helyzetének orvoslására.⁵⁹

A legújabb esemény, hogy 2011-ben két kongresszusi képviselő törvényjavaslatot nyújtott be, *Equity for Visual Artists Act (EVAA)* címmel. A javaslat tartalma alapján az amerikai követő jog a következőképpen alakulna: a 25millió vagy ennél több dolláros éves forgalommal rendelkező nagy aukciósházakat 7%-os díj fizetésére köteleznék azon művek esetében, amelyeket 10.000 dollárnál drágábban adnak el. A törvény az élő művészekre és azokra a művészekre vonatkozna, akiknek a művük a halálukat követő 70 év után sem vált közkinccsé. A beszédett díj fele a művészt illetné meg, a másik felét pedig egy a non-profit múzeumokat támogató alapítvány kapná. Ezek a törvényjavaslat legfontosabb elemei.⁶⁰

Bár szövetségi szinten nincs rendezve a követő jog kérdése, Kaliforniában már 1977-től hatályos a *droit de suite*-ről szóló szabályozás.⁶¹ A törvény szerint az eladó a díj kötelezettje, minden olyan mű után, amelyet 1000 dollárnál drágábban adott el. A díj mértéke 5%, de csak akkor kell megfizetni, ha az eladási ár magasabb, mint az első átruházáskori eladási ár. Az eladó kötelezettsége, hogy felkutassa a művészt; ha ez 90 napon belül nem sikerül, akkor a díjat a California Arts Council nevű ügynökségnek kell átutalnia. Az ügynökség 7 év

⁵⁹ Kulcsár Eszter: i.m. [s.p.]

⁶⁰ Chen, Charles: *A Right Deferred: Resale Royalties for Visual Artists*. http://nysbar.com/blogs/lawstudentconnection/2012/02/a_right_deferred_resale_royalt.html (Letöltve: 2012. július 16.) [s.p.]

⁶¹ California Civil Code section 986.

eredménytelen keresés után az összeget a művészet támogatására használhatja fel. A törvény alapján az eladónak vagy kaliforniai lakosnak kell lennie, vagy az adásvételnek Kalifornia területén kell történnie. Csak olyan művészeknek jár a díj, akik vagy legalább két éve kaliforniai lakosok, vagy amerikai állampolgárok. A művész nem mondhat le a jogról, de átengedheti azt az ügynökség részére. Érdekeség még, hogy a művész örököszeit csak a művész halálát követő 20 évig illeti meg a díj.

A kaliforniai példát követve sajátos formában Georgia állam (1991-ben) és Puerto Rico (1988-ban) is rendelkezik a követő jogról.⁶²

VI.2. Ausztrália és Új-Zéland

Ausztrália szintén részese a BUE-nek. 2002-ben a kormány megbízásából jelentés készült az ausztrál kortárs művészeti piacról. A jelentés javasolta a követő jog elismerését. 2004-re elkészült a törvényjavaslat, amelyhez vitaanyagot is kibocsátott a kormány. A javaslat tekintetbe vette az EU Irányelvét is az ausztrál műtárgypiac sajátosságai mellett. A szerint a díjfizetési kötelezettség nem terjedt volna ki a magánszemélyek közötti adásvételre (főszabály szerint! – de szerződés alapján rögzíthető lett volna). Meghatározta a közvetítő fogalmát, aki egyébként a díjfizetés kötelezettje. Szó esett a követő jog hatálya alá tartozó műkategóriákról és a törvény időbeli hatályáról, mely a hatálybalépése előtt és után történt eladásokra is vonatkozott volna. Személyi hatálya az ausztrál állampolgárokra, a legalább 2 éve Ausztráliában tartózkodó külföldiekre és viszonyossági gyakorlat alapján más államok állampolgáira terjedt volna ki. A jogdíjat az eladási ár 5%-ában állapították meg, és nem rögzítettek minimális eladási árat. A védelmi időt az egyéb szerzői művek esetében Ausztráliában szokásos 50 évben (a művész halálától számítva) határozták meg. Az európai szabályoknak megfelelően Ausztrália is a *droit de suite* elidegeníthetlenségét deklarálta volna, és azt a rendelkezést is belevették a javaslatba, hogy lemondani sem lehet a követő jogról.

A vitaanyag három modellt vázolt fel a követő jogi szabályozás mikéntjét illetően. Az első a korábbi szerzői jogi törvény módosítása, a második a piaci önszabályozás koncepciója, a harmadik az önkéntes, szerződésben rögzített díjazás lehetősége – utóbbi a gyakorlati tapasztalatokból indul ki, hiszen egyes galériák, aukciósházák alkalmazzák ezt a megoldást.⁶³

Csak 2009-ben került törvénybe iktatásra Ausztráliában a követő jog intézménye: a *Resale Royalty Right for Visual Artists Act* keretében (Cth), mely törvény 2010-ben lépett hatályba, és összekapcsolódik egy adótörvény módosításával is. Ez a törvény már 70 éves védelmi időt biztosít a művekre, és rögzít egy 1000 dolláros küszöböt is az eladásokra. Érdekesége a törvénynek (európai szemszögből nézve), hogy a műalkotás fogalmába bevonja az építészeti alkotásokat és az irodalmi és zenei kéziratokat is.⁶⁴

Új-Zélandon 2008-ban került bevezetésre a követő jog, a *New Zealand Copyright Amendment Bill*-ben. Tulajdonképpen Ausztráliával párhuzamos a fejlődési vonal, és a létrejött szabályozás is megfelel az ausztrál rendelkezéseknek.

⁶² Reddy, Michael B.: *The Droit de Suite: Why American Fine Artists Should Have a Right to a Resale Royalty*. *Loyola of Los Angeles Entertainment Law Review*, 1995. p.524.

⁶³ Kulesár Eszter: i.m. [s.p.]

⁶⁴ Caslon Analytics Profile *Droit de Suite*. <http://www.caslon.com.au/droitprofile2.htm> (Letöltve: 2012. augusztus 28.).

VI.3. A szabályozással kapcsolatos dilemmák

Az egyes konkrét szabályok áttekintése után lássuk, milyen érvek hangzottak és hangzanak el a jogalkotási törekvések közepette ezekben az országokban. Nagyjából minden állam szakirodalma hasonló aggodalmakat, ellenérveket és a követő jog melletti érveket fejt ki, így nem lényeges országokra bontani a felvetéseket, csak ott, ahol ezt az adott ország műpiacának sajátosságai indokolják.

A gazdasági érvek és ellenérvek említése a vizsgált országok szaktekintélyeinek tanulmányaiban megelőzi a jogi érveket. A hangsúly a művész szempontjain van. Először a követő jog mellett szóló érvek közül sorakoztatjuk fel a leginkább meggyőzőket.

A művész számára gazdasági nézőpontból előnyös, hogy közvetlen haszonra tesz szert, így a követő jog által kiegyenlítődik a helyzete más művészeti ágak képviselőihez képest. Mivel a legtöbb művésznek alacsony a jövedelme, szociális szükségleteit kielégíti a követő jogi díj. További előny, hogy maguk a műpiac szereplői fizetik meg a díjat, nem pedig a nem érintett adófizetők pénzéből kerül finanszírozásra. Egyes szerzők szerint egyfajta nyugdíjalapként működhet a művészek számára a részesedés, hiszen általában a karrierjük késői szakaszában jelentkezik a haszon.⁶⁵ További érv a *droit de suite* bevezetése mellett a kereskedelmi bánásmód egységesítése a negatív konzekvenciák (a műkereskedő fölözi le a teljes hasznot, tisztességtelen kereskedelem, forum shopping) elkerülése érdekében.⁶⁶

A gazdasági szempontú ellenérvek a következőkre térnek ki. Azok a művészek, akiknek a szerepe jelentős a másodlagos piacon, általában már idősek, vagy halottak, így a követő jog célja nem éri el célját, az élő művészek támogatását. Egy Ausztráliában végzett statisztikai felmérés alapján az a kép rajzolódott ki, hogy az USA-ban csak a művészek 0,15%-a részesül jogdíjban. Az ellenzők hangsúlyozzák, hogy a művészeknek csak kis hányada jut anyagi haszonhoz a műve eladásából, és épp a támogatni kívánt fiatal, még nem eléggé elismert művész marad részesedés nélkül. Az anyagi vonzatok a sikeres művészek felé tolnak el, a méltánytalan elosztás elkerülhetetlen.⁶⁷ A már elhunyt művészek esetében az örökösök részesülnek legfeljebb, ami sokkal nagyobb arányban történik meg, mint az élő művészeknél. Jellemző tény, hogy sok műgyűjtő hosszabb időre vásárol műalkotást, tehát a művek kikerülnek a forgalomból, így a művész szintén nem lát profitot.⁶⁸ További ellenérv, hogy ha egy országban kötelező követő jog van érvényben, ezt a műkereskedők a kiadásaik minimalizálásánál figyelembe veszik, és talán épp a követő jog miatt a művész kedvezőtlenebb helyzetbe kerül, ami ellentétes a követő jog céljával. A jogdíj alkalmazását egyesek hátrányosnak tartják a kereskedőkre nézve, hiszen az ő elképzelésük szerint a művész a kereskedő által vállalt kockázatban nem, csupán a haszonban osztozik velük. Ellenérv még az is, amely az 1992-es amerikai jelentésben fogalmazódott meg: a követő jogdíj valójában nem növeli, hanem csökkenti a művész bevételeit, hiszen az elsődleges piacon (a mű első eladásakor) a mű ára alacsonyabb lesz, mert a kereskedők már ekkor tekintettel lesznek a későbbi jogdíjfizetési kötelezettségükre.⁶⁹

A jogi érvek közül is számos gyűjthető össze, csak a legfontosabbakat említjük: a művészek gyenge alkupozíciója a leggyakrabban felmerülő érv a követő jog mellett.⁷⁰ A

⁶⁵Hudson, Emily – Waller, Sophie: *Droit de Suite Down Under: Should Australia Introduce A Resale Royalties Scheme For Visual Artists?* Working Paper No. 11/04, Intellectual Property Research Institute of Australia, 2004. [s.p.]

⁶⁶Chen, Charles: i.m. [s.p.]

⁶⁷Hudson, Emily – Waller, Sophie: i.m. [s.p.]

⁶⁸Hudson, Emily – Waller, Sophie: i.m. [s.p.]

⁶⁹Kulcsár Eszter: i.m. [s.p.]

⁷⁰Hudson, Emily – Waller, Sophie: i.m. [s.p.]

kereskedők méltánytalan előnye is említhető e körben. Fontos szempont, hogy „a művészet nem pusztán gazdasági eszköz, hanem a művész személyiségének folyamatos kivetülése”.⁷¹

A *droit de suite* támogatói szerint nem az anyagi javak méltányos elosztása a követő jog lényege – reflektálva a méltánytalan elosztás aggodalmát kifejező hangokra –, hanem az alkotók jogainak a garantálása, hangsúlyozása. Mivel a művek felhasználása során a reprodukció nem képzelhető el, ezért más módon kell a művészt kompenzálni, amire megfelelő módot kínál a követő jog intézménye.

A jogi szempontból ellenzők főbb érvei a következők: a követő jog a tulajdonjog korlátja, mivel a mű tulajdonosa számára terhet jelent a díj viselése, és a jogintézmény korlátozza az eladási folyamatot.⁷² További álláspont, hogy a jövedelemszerzés eltérő módja még nem helyezi a képzőművészeket más művészeti ágak képviselőivel szemben kedvezőtlenebb helyzetbe, hanem épp ellenkezőleg, a képzőművészek rögtön az eladás után előre meghatározott összeget kapnak, míg más művészek nem tudják előre felmérni, hogy mikor jutnak az őket megillető összeghez.⁷³ Más ellenzők arra hivatkoznak, hogy a művészt semmi sem jogosítja a pénzügyi haszonszerzésre, hiszen a szerzői jogban a jogdíjak új művek alkotása által, és nem új tulajdonosok révén növekszenek.⁷⁴ A viszonyossági gyakorlatot tekintve is találkozhatunk az ausztrál szakirodalomban ellenzőkkel, akik szerint ez nem hoz jelentős hasznot, mivel az ausztrál művészek egyébként is a belföldön eladott műveik után érnék el a legnagyobb profitot.⁷⁵ A művészek tárgyalási pozíciójának erősítése tárgyában az ellenzők arra mutatnak rá, hogy az USA-ban, 1986-ban végzett felmérés szerint a legtöbb galéria nem is üzletel olyan művészekkel, akik írásbeli szerződésre tartanak igényt. Végül említést teszünk arról is, hogy egyesek szerint a francia jogban gyökerező *droit de suite* összeférhetetlen az angolszász joggal, így idegen jogintézményként tekintenek rá. Ez az ellenérv is cáfolható, hiszen mindkét jogterület alapvetően a természetjogból ered, a francia és az amerikai forradalmak egyaránt sokat merítettek a természetjog elveiből, a természetes igazságosság tanából.⁷⁶

Reddy tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy több okból is szükség van Amerikában a követő jog bevezetésére; ezen indokok a következők:⁷⁷

Az USA fennálló szerzői jogi szabályozása a művészeket korlátozza abban, hogy művük gazdasági kiaknázásában részt vegyenek.

Az USA Alkotmányának része egy Szerzői Jogi Klauzula, melynek szándéka az alkotás ösztönzése. Ezt a célt egyébként az USA Legfelsőbb Bírósága is megerősítette egy ügyben, és kimondta, hogy e cél elérésének eszközeként egy külön jutalék megfelelően szolgálhat.⁷⁸

További érv a követő jog szükségessége mellett, hogy a szerzői jog a természetjogból vezethető le, és a természetjog elismeri az alkotók elidegeníthetetlen jogát a művükkel való kapcsolat fenntartására.

Végül azzal indokolja a követő jog helytállóságát Reddy, hogy az USA hosszú távú érdekeit szolgálja, ha csatlakozik a követő jogot alkalmazó országok táborához, hiszen így vezető szerepet szerezhethet és tarthat fenn a nemzetközi műpiacon.

⁷¹ Reddy, Michael B.: i.m. p.517.

⁷² Hudson, Emily – Waller, Sophie: i.m. [s.p.]

⁷³ Hudson, Emily – Waller, Sophie: i.m. [s.p.]

⁷⁴ Hudson, Emily – Waller, Sophie: i.m. [s.p.]

⁷⁵ Hudson, Emily – Waller, Sophie: i.m. [s.p.]

⁷⁶ Reddy, Michael B.: i.m. pp.545-546.

⁷⁷ Reddy, Michael B.: i.m. pp.545-546.

⁷⁸ Fogerty v. Fantasy, Inc. - 510 U.S. 517 (1994).

VI.4. Alternatívák a *droit de suite* elkerülésére

Az angolszász államokban több alternatíva született, bár mindegyik csak elméleti szinten. Ezekre térünk ki a következőkben, vizsgálva, hogy esetleg valamelyik megoldás alkalmazható lenne-e Európában is.

A Copyright Office 1992-ben közzétett jelentésében több lehetőséget is felmutatott.⁷⁹ Az egyik a kormányzati finanszírozás erősítése a művészeti életben. Ez a megoldás azonban a szerzői jog magánjogi jellegének ellentmond, és nem is objektív, hiszen jelentős mértékben függ az aktuálpolitikától és a hivatalnokok esztétikai értékítéletétől.

Egy másik javaslat a haszonkölcsönzési jog biztosítására vonatkozik, de ez is inkább csak elméleti megoldást nyújt, hiszen haszonkölcsönzésre nagyon ritkán kerül sor a gyakorlatban.

További javaslat a kiállítási jog biztosítása, de ez sem ad valódi megoldást, hiszen ez a jogosultság vagyoni jog, ami azt jelenti, hogy szabadon átruházható. Továbbá a művész a kiállítások világában ugyanolyan járatlan általában, mint a műkereskedelem terén.

A jelentés megfogalmazta a kötelező jogkezelés rendszerének alkalmazását, amely a kiállítási joggal áll összefüggésben, és a lényege, hogy a felhasználó a díj megfizetése esetén a szerző engedélye nélkül is kiállíthatja a művet.

Az ausztrál szakirodalomban is több, a követő jog helyettesítésére szolgáló megoldás jelenik meg.⁸⁰ Az állami támogatás itt is felmerül, konkrétan viszont nemcsak a közvetlen pénzügyi támogatást tartják elképzelhetőnek, hanem pl. az állam részéről történő műtárgyvásárlás és műfelhasználások növelését. További megoldási javaslatként említik a művészek jogainak növelését a galériákkal szemben, valamint a művészek képzését a műkereskedelmi piacok viszonyait illetően (pl. szerződéses tárgyalások vagy adócsökkentés témában). A kiállítás jogának bevezetése is felvetődött Ausztráliában is. Megfontolandónak vélik továbbá a német minta alkalmazását, melyről korábban említést tettünk. Ez a rendszer a szociális, anyagi biztonság mellett egészségügyi biztosítást is nyújt, és pozitívuma, hogy alacsony kezelési költségekkel dolgozik.

Álláspontunk szerint a művészek képzésére és művek vásárlására fordított állami összegek növelése, mint közvetett támogatási forma hatékony megoldásnak bizonyulhat Európában is, ezek talán kellően objektív módon ítéltetők oda a megfelelő feladatokra, és nem merülhet fel az aktuálpolitika befolyása.

VII. Az alkalmazandó jog meghatározására tett kísérletek

A követő jog egyik releváns vonatkozása a nemzetközi magánjogi téren történő alkalmazásának kérdése. A probléma lényege, hogy egy több államot érintő esetben eldönthető legyen, hogy melyik állam jogszabályát kell alkalmazni a követő jog tekintetében. További kérdés, hogy ha az EU-n kívüli harmadik ország is érintett, mennyiben kell az Irányelv szabályait alkalmazni. Vizsgálandó szempont az is, hogy az ügyleteknek melyik az az eleme, amely kapcsolóelvként szolgálhat a kollízió feloldására

Bár a probléma a gyakorlatban többször felvetődött korábban is, még ma sincs kielégítő szabály, az Irányelv is hallgat e kérdésben, azonban hallgatásával is ad egyfajta iránymutatást. Ezt és az európai gyakorlati tendenciákat vizsgáljuk elsősorban.

⁷⁹ Kulesár Eszter: i.m. [s.p.]

⁸⁰ Hudson, Emily – Waller, Sophie: i.m. [s.p.]

VII.1. A 2001/84/EK irányelv értékelése

Az Irányelv célja a Közösségen belüli szabályok összehangolása és az egyenlő bánásmód megteremtése volt. Ennek ellenére a követő jogi rendelkezések között nem tesz említést kollízió esetére vonatkozó szabályról. Így nincs kellő igazodási pont, kapcsolóelv, amelyet egy felmerülő kollízió esetében alkalmazni lehet. Erauw szerint a hallgatással az Irányelv az egész harmonizációs folyamat legitimitását kérdőjelezi meg. A jogszabályi bizonytalanság miatt elképzelhető, hogy egyesek ügyeskedni próbálnak, és olyan országban bonyolítják le az ügyletet, ahol nincs jogdíj.⁸¹

Mivel a követő jog az Irányelv szerint a szerzői jog integráns részét képezi, kézenfekvő megoldás lenne, hogy a szerzői jogra vonatkozó elvet, a *lex loci protectionis* elvét rendelje az Irányelv alkalmazni a követő joggal kapcsolatos ügyekben is. Ezt az utalást azonban nem teszi meg az Irányelv.

Az EU országokban 2012-re kivétel nélkül be kellett vezetni a követő jogot, és a legtöbb országban az Irányelv rendelkezéseinek megfelelően került átültetésre. Mégis, azon kérdésekben, amelyekben az Irányelv eltérést enged, fontos az alkalmazandó jog kérdése, mert lehetséges, hogy egyes tagállamok valamely részletszabályt tekintve kedvezőbbek valamelyik fél számára. Ilyenkor az ügylet elemeit kell vizsgálni, és még így is több megoldás képzelhető el aszerint, hogy az érintett országok az ügyletnek melyik elemét tartják annyira relevánsnak, hogy az kapcsolóelvként szolgáljon. Ezzel a kérdéssel a következő alcím alatt foglalkozunk.

A probléma igazi vetülete a harmadik országot is érintő ügyekben bontakozik ki. Elképzelhető olyan helyzet, hogy a harmadik ország egyáltalán nem, vagy az Irányelvhez képest teljesen eltérő szabályokkal alkalmazza a követő jogot. Ilyen esetekben a legrosszabb, ha több ország jogát egyszerre próbálják alkalmazni, vagy azt állapítják meg, hogy egyik sem alkalmazható. Szerencsésebb a helyzet, ha az adott ország legalább a BUE-nek tagja, mert az eltérés még nagyobb lehet azon országok esetében, amelyek nem tagjai az Egyezménynek.⁸² Tehát ha a harmadik ország is tagja a BUE-nek, akkor követhető az az elv, miszerint a nemzetközi szerződések kapcsolóelvei megelőzik az egyes államok belső kollíziós jogában megállapított kapcsolóelveket. Ezalapján a BUE viszonyossági szabálya lenne alkalmazandó, de ez valójában nem kapcsolóelv, hanem csak logikai iránymutatás. A BUE nem tartalmaz „igazi” kapcsolóelvet. Ennek hiányában a nemzeti jogi kollíziós szabály alkalmazandó, vagyis pl. Magyarország esetében a szerzői jogi kapcsolóelv, a *lex loci protectionis*, mely alapján annak az országnak a joga releváns az ügyben, amelyiknek a védelmét kéri. Ez a gondolat azonban odáig vezethet, hogy az eladó egy követő jogot ismerő országban, míg a vevő egy a követő jogot nem alkalmazó országban kérne védelmet, ami már szinte kimeríti a csalárd kapcsolás fogalmát. Tehát tovább kell gondolni a kérdést, így ismét arra a következtetésre jutunk, hogy az ügyletnek a védelem igényét megalapozó releváns elemét kell megkeresni.⁸³

VII.2. Lehetséges kapcsolóelvek

A követő jog a szerződés érvényes megkötésével keletkezik. Innentől beszélhetünk a szerződéses kötelezettségek fennálltáról. A német szakirodalomban több szerző és a BGH látszólag ehhez a momentumhoz kapcsolja a követő jogot, de valójában az adásvétel helye szerinti jog alapján (is) bírálják el az esetet.⁸⁴ A német jog dogmatikai kettőssége okozza ezt:

⁸¹ Erauw, Johan: i.m. p.794.

⁸² Gyenge Anikó: i.m. p.92.

⁸³ Gyenge Anikó: i.m. p.92.

⁸⁴ Erauw, Johan: i.m. p.802.

megkülönböztetik ugyanis a kauzális ügylet és a dologi rendelkező ügylet fogalmát. A kauzális ügylet a tulajdon jogcímének átruházására való személyes szerződéses kötelezettség (tulajdonképpen az adásvételi szerződés), a rendelkező ügylet a dolog tényleges átadását foglalja magában. Ez a két ügylet együttesen alkotja az adásvételt.⁸⁵ A német BGH elé került Ahlers-ügyben a bíróság kimondta, hogy amennyiben bármelyiknek a kettő közül Németországgal kapcsolata van, akkor a német jog alkalmazandó az ügylet egészére. Az ügyben megállapítást nyert, hogy Németország területén megállapodás született, így ez teremti meg a megfelelő kapcsolatot a német joggal, és mellőzendő az a tény is ennek fényében, hogy ez idő alatt az érintett műalkotások a követő jogot nem ismerő Svájcban voltak elhelyezve.⁸⁶

A Beuys-esetben⁸⁷ korábban a német BGH az adásvétel helyének adott elsőbbséget, megállapítva ily módon az angol jog alkalmazandóságát. Az ügy tényállása szerint egy német művész, Joseph Beuys műveit halála után egy műkereskedő a londoni Christie's aukciósházon keresztül adta el. A művész özvegye a német jog szerint őt megillető követő jogi díj iránti igényt terjesztett elő. Mivel azonban az ügylet lényeges elemei, az ügyben tett releváns nyilatkozatok mind Angliában kerültek megtételre, Németországgal nem állt fenn elégséges kapcsolat. A BGH szerint figyelmen kívül marad az ügyletnek azon eleme, mely szerint a műkereskedő Németországban adott megbízást az értékesítésre (ez csupán az ügylet előkészületi cselekménye), és a befolyt hasznot is Németországba utalták el a részére. A döntés egyes szaktekintélyek által vitatott, ugyanis nyilvánvaló volt a műkereskedő részéről a jogdíjfizetési kötelezettség elkerülésének szándéka, hiszen csak a vevő személyének ismertté válása után vitte el a műveket Németországból.⁸⁸ Ugyanakkor a BGH döntése példa értékű, mert nem kísérelte meg a követő jognak mindenáron az ügyre való alkalmazását, hanem elismerte a releváns kapcsolat hiányát Németországgal. A döntés precedenssé vált.⁸⁹

Ez az ügyleti kettősség azonban a német jog sajátossága, így Európa többi országában nem válhat elfogadottá a koncepció.

A csupán az adásvétel helye szerinti megközelítés megfoghatatlan, mert sok esetben nincs egyetértés a felek között abban, hogy melyik országban ment végbe az adásvétel. Egy elképzelés szerint ott történt az adásvétel, ahol az ajánlattétel és annak elfogadása az érvényesen létrejött szerződésben testet ölt. Mások szerint az adásvétel ott zajlik le, ahol a műre vonatkozó jogosultság átszáll, ahol a szerződés teljesítése történik. Ez a két út nehezen járható azonban, és az Irányelv célját nem közelíti meg.⁹⁰

A felhasználási cselekmény megvalósulásának a helye is az ügylet meghatározó eleme, amennyiben szerzői jogi szempontból értékelhető cselekményhez kötődik.⁹¹ Ezért nem vezet célra az ajánlattétel megvalósulása önmagában, hiszen az még nem eredményezi a felhasználási jogosultság átszállását. Nem szabad ugyanakkor „egybe mosni” a felhasználást az adásvétellel, bár fentebb kifejtésre került, hogy az adásvétel, mint a terjesztési jog gyakorlása, speciális felhasználási módnak minősül. Azonban az első eladás, amelyet a művész bonyolít le, az ő kizárólagos joga, míg a további eladások csupán díjigényt keletkeztetnek a szerző számára. Tehát a további eladások esetében el kell különíteni azokat a cselekményeket, amelyek relevánsak a szerzői jogi jogosultságok szempontjából - ld. Beuys-eset.

⁸⁵ Erauw, Johan: i.m. p.788.

⁸⁶ OLG Frankfurt am Main, Urt. v. 7. Juni 2005 – 11 U 63/03.

⁸⁷ BGH Urt. v. 16. Juni 1994 – I ZR 24/92.

⁸⁸ Erauw, Johan: i.m. p.787. – Kurt Siehr kritikájának ismertetése.

⁸⁹ Erauw, Johan: i.m. p.787.

⁹⁰ Erauw, Johan: i.m. pp.803-804.

⁹¹ Gyenge Anikó: i.m. p.92.

A felhasználási cselekmény szerzői jogilag értékelhető része mint releváns elem, a *lex loci protectionis* elvének alkalmazásával együttesen, valódi kapcsolóelvként szolgálhat tehát az alkalmazandó jog meghatározásakor, és ez szolgálná legteljesebben a művészek érdekeit is. A gyakorlat is felismerni látszik ezt a megoldást, különösen német területen. Egy iránymutató és egységes gyakorlat kialakulására azonban még várunk kell.

VIII. Összegzés

A dolgozat bevezető részében azt a kérdést tettük fel, hogy a követő jog jelenlegi formájában eléri-e a célját, kellően hatékony-e a művészek szempontjából. A követő jog alapproblémáinak elemzése után sajnos nem adható egyértelműen pozitív válasz. A jogintézmény gyakorlati alkalmazása ugyanis felvet olyan problémákat, amelyekre még nem alakult ki stabil állásfoglalás a gyakorlatban.

A műtárgypiac valós helyzetének feltárását mintha kissé mellőzték volna a jogi szabályozás megalkotásakor. De nem is elegendő egy egyszeri állapotfelmérés, hanem az adatok folyamatos frissítésére van szükség. Ennek az „utánkövetésnek” fontos eszköze az Európai Bizottság jelentéstételi kötelezettsége.

A Bizottság 2011-es jelentése rámutatott a hiányosságokra. Ezek figyelembe vételével kell a továbbiakban alakítani a jogintézmény európai fejlődését. Szükség van továbbá az államok – és nemcsak az EU tagállamainak, hanem a követő jogot még nem alkalmazó államok (Svájc, USA, Kína stb.) – közötti tapasztalateserére. A követő jogot nem alkalmazó országok műtárgypiaci egyre nagyobb teret nyer az Európai Unió rovására – ezen a tendencián csak a jogi szabályozás közelítése révén lehet változtatni. E téren fontos feladat az Európán kívüli országok ösztönzése a követő jog bevezetésére.

Az Irányelv kettős célt tűzött a *droit de suite* alkalmazása elé. A gyakorlatban azonban igen nehéz mindkettőnek megfeleltetni a szabályozást, úgy, hogy közben a műkereskedőkre és a műtárgypiac egyéb szereplőire ne legyenek aránytalanul hátrányosak a rendelkezések.

Az Irányelv túlságosan megengedő rendelkezései nem nyújtanak adekvát eszközöket a célok eléréséhez. Bár igen részletes a szabályozás, a legtöbb rendelkezés diszpozitív; túlságosan tág mozgásteret hagytak az európai jogalkotók a tagállamoknak, szinte *soft law*-vá degradálva a szabályozást. Nem kell minden részletszabályt összehangolni, mert a mozgástér azt is szolgálja, hogy a tagállamok a saját műpiaci helyzetüknek megfelelő jogi környezetet hozzanak létre. A tagállamok gazdasági érdekeinek elnyomására nem vezethet a közös szabályozás. Sok kérdésben viszont ésszerű és szükségszerű lenne a harmonizáció. Ilyen probléma például az alkalmazandó jog kérdése – e területen nem megengedhető az eltérés, hanem egyértelmű, kötelező, a követő jog céljaival összhangban álló közösségi szabályt kell alkotni.

A jogi szabályozást vizsgálva látható, hogy a művészek érdekeinek védelmét számos garanciális szabály biztosítja, azonban ezek a garanciák is akkor érvényesülhet(né)nek a legteljesebb mértékben, ha az államok hasonlóan rendelkeznek az egyes kérdésekről, mert így elkerülhető a követő jog szabályaival való visszaélés, a kedvezőtlen rendelkezések kijátszása. Kiemelten fontos lenne a fiatal művészek ügye szempontjából is, ha olyan hatékony megoldásokat dolgoznának ki uniós szinten, melyek a művész oldalán profitálnak, például a művészek képzésére fordított anyagi és tudásbeli kapacitások kiküszöbölnek a jelenleg a műkereskedők javára fennálló információs aszimmetriát.

A követő jog alanyait tekintve az álláspontunk az, hogy talán a jogintézménynek a jogutódokra való kiterjesztése nem célravezető elképzelés. Az elsődleges cél az élő művész számára részesedés nyújtása művei sikeréből. A jogutódok felkutatása jelentős adminisztratív

teherrel jár, és ez már a műkereskedőkre nézve hátrányos. A követő jogi szabályozás ezen területe alaposabb átgondolásra szorul.

A bírósági gyakorlat eddigi releváns megállapításai mérceként szolgálnak, bár még közel sem beszélhetünk kiforrott gyakorlatról, hiszen Európa legtöbb országa csupán néhány éve alkalmazza a követő jogot. Nem véletlen, hogy a legfontosabb megállapítások Németországban születtek, ahol már régóta formálódik a jogintézmény.

További megfontolandó koncepciókat teremtett az angolszász országok dilemmája a követő joggal kapcsolatban – ezen elméletek, gyakorlati elképzelések szintén mintaként tekinthetők Európa számára is. Ezen országokban az a tendencia figyelhető meg, hogy egyre inkább hajlanak a *droit de suite* bevezetésére. Nem egyértelműen a hagyományos európai elgondolásokat követik, hanem más megoldásokkal is próbálkoznak, jogrendszerük és műpiacuk sajátosságaira alapozva.

Összességében tehát azt kell mondanunk, hogy a jelenlegi követő jogi szabályozás nem kielégítő, de uniós szinten egyre inkább felismerik a teljesebb harmonizáció szükségességét, és az angolszász államok aggályai is múlnak, így elmondható, hogy a folyamat kedvező irányba halad.

Felhasznált irodalom

Magyar nyelvű szakirodalom

A Bizottság jelentése a Tanácsnak, az Európai Parlamentnek és a Gazdasági és Szociális Bizottságnak. Jelentés a követő jogról szóló irányelv (2001/84/EK) végrehajtásáról és hatásairól. COM(2011) 878.

Balás P. Elemér: *Szerzői jogi reformtörekvések.* In: Wünscher Frigyes (szerk.): A sajtó könyvtára. Budapest, Csáthy Ferenc Egyetemi Könyvkereskedés és Irodalmi Vállalat Rt., 1927, 2. sz.

Batta János: *Eredeti képzőművészeti alkotás felhasználása a tulajdonjog átruházása útján.* Magyar Jog, 1978/11. sz. pp.996-1005.

Batta János: *Képzőművészeti, építészeti, műszaki és iparművészeti alkotások, művészi fényképek.* In: Benárd Aurél-Tímár István (szerk.): A szerzői jog kézikönyve. Budapest, KJK, 1973.

Csécsey György: *A szellemi alkotások joga.* Miskolc, Novotni, 2007.

Grad-Gyenge Anikó: *Még egyszer az Sztj. új szabad felhasználási szabályairól.* http://eszerint.blog.hu/2012/01/08/meg_egyszer_az_sztj_uj_szabad_felhasznalasi_szabalyairo 1 (Letöltve: 2012. október 20.)

Gyenge Anikó: *A képzőművészeti alkotások szerzői jogi védelméről – különös tekintettel a követő jogi szabályozás módosítására.* Infokommunikáció és Jog, 2005/3. sz. pp.86-94.

Gyertyánfy Péter (szerk.): *A szerzői jogi törvény magyarázata.* Budapest, Complex, 2006.

Kulcsár Eszter: *A követő jog nemzetközi és európai uniós szabályozásának alakulása.* Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 110. évf. 3. szám, 2005. június, <http://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200506/01-kulcsar.html> (Letöltve: 2011. október 20.)

Kiss Tibor: *A követő jog. Egy jogintézmény múltja, jelene és jövője a magyar szerzői jogban.* Miskolci Jogi Szemle, 2. évf. (2007) 1.sz. pp.45-66.

Nótári Tamás: *A magyar szerzői jog fejlődése.* Szeged, Lectum Kiadó, 2010.

Szalai Emil: *A „droit de suite”.* Kereskedelmi jog, 1921, 15-18. sz.

Tattay Levente: *Szellemi alkotások joga.* Szent István Társulat, Budapest, 2011.

2011. évi ... törvény egyes iparjogvédelmi törvények módosításáról

Idegen nyelvű szakirodalom

Chen, Charles: *A Right Deferred: Resale Royalties for Visual Artists.* http://nysbar.com/blogs/lawstudentconnection/2012/02/a_right_deferred_resale_royalt.html (Letöltve: 2012. július 16.)

De inisprudentia et iure publico

28

Erauw, Johan: *Conflict of Laws with Folgerecht ('Droit de Suite') on the Sale of Works of Art in and out of Europe – After the EC Directive No. 2001/84*. In: *Convergence and divergence in private international law: liber amicorum Kurt Siehr*. Eleven International Publishing, The Hague, 2010. pp.779-819.

Hudson, Emily – Waller, Sophie: *Droit de Suite Down Under: Should Australia Introduce A Resale Royalties Scheme For Visual Artists?* Working Paper No. 11/04, Intellectual Property Research Institute of Australia, 2004.

Pfennig, Gerhard: *Die Harmonisierung des Folgerechts in der EU*. http://www.bildkunst.de/html/body_folgerechte.html (Letöltve: 2012. augusztus 28.)

Reddy, Michael B.: *The Droit de Suite: Why American Fine Artists Should Have a Right to a Resale Royalty*. *Loyola of Los Angeles Entertainment Law Review*, 1995. pp.509-546.

Supper, Martina: *An Analysis of droit de suite from a Law & Economics Perspective*. Master Thesis, Vienna, 2000.

Caslon Analytics Profile Droit de Suite. <http://www.caslon.com.au/droitprofile2.htm> (Letöltve: 2012. augusztus 28.)

Jogszabályok

1886. évi Berni Uniós Egyezmény az irodalmi és képzőművészeti alkotások védelméről

2001/84/EK irányelv az eredeti műalkotás szerzőjét megillető követő jogról

1999. évi LXXVI. törvény [Szt.] a szerzői jogról

14/1994. (III. 10.) ABh.

Loi n° 92-597 du 1er juillet 1992. Code de la propriété intellectuelle [CPI] (2012. szeptember 1-jén hatályos verzió)

Urheberrechtsgesetz vom 9. September 1965 (BGBI. I S. 1273) – zuletzt geändert durch Artikel 2 Absatz 53 Gesetzes vom 22. Dezember 2011 (BGBI. I S. 3044) [UrhG]

California Civil Code section 986.